

Actieplan  
Herstappte



# Kattendoorn



# Actieplan Herstappte



# Kattendoorn





## **ACTIEPLAN KATTENDOORN** **Gemeente Herstappe**



*Foto: Marcel Bex*



### **Gemeenten adopteren Limburgse soorten**

Een initiatief van de provincie Limburg en de Limburgse regionale landschappen  
Project met de financiële steun van het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO)









# GEMEENTEN ADOPTEREN LIMBURGSE SOORTEN

Actieplan kattendoorn

HERSTAPPE

## SAMENVATTING





## Samenvatting

### *Limburgse soorten ... een voorbeeldproject voor natuur in Europa*

Limburg is bekend om haar "groene" imago. Niet onterecht. Meer dan veertig procent van de oppervlakte Vlaamse natuur ligt in Limburg. Meer dan negentig procent van de in Vlaanderen aanwezige dieren en planten, vind je ook in Limburg. Meer nog: heel wat zeldzame en bedreigde plant- en diersoorten komen uitsluitend in Limburg voor. En deze biodiversiteit is heel belangrijk. Wereldwijd levert ze de mensen heel wat op: een goede leefomgeving, gezond voedsel, drinkbaar water, een veilige thuishaven, controle en bestrijding van ziektes, enz.

Deze natuurlijke rijkdom verdwijnt, niet alleen in ver afgelegen regenwouden, maar ook bij ons. Beleidsmakers realiseerden zich dan ook dat er nood was aan concrete acties om deze achteruitgang te stoppen. Dit mondde uit in het "**Countdown 2010-initiatief**", een Europese oproep om de handen in elkaar te slaan om het verlies aan biodiversiteit te stoppen. Iedereen wordt gevraagd om hieraan mee te werken. Al heel wat jaren wordt er in de provincie Limburg pionierswerk geleverd door mensen met een hart voor natuur en die traditie zetten we voort.

Om zeldzame en bedreigde soorten nieuwe kansen te geven sloegen het provinciebestuur van Limburg en de Limburgse regionale landschappen de handen in elkaar en lanceerden ze met de financiële steun van het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) een uniek project: "Gemeenten adopteren Limburgse soorten".

Alle vierenvestig Limburgse gemeenten adopteerden elk een typisch Limburgse soort. Voor deze soort gaan ze de komende jaren extra zorg dragen. Het voorliggende gemeentelijk actieplan, dat het projectbureau samen met de gemeente geschreven heeft, is hiervan de start. Terreinacties zijn de spil waarrond alles draait, maar het project gaat verder. Ook communicatie, sensibilisatie en educatie krijgen hun plaats. Bij al deze activiteiten worden zoveel mogelijk mensen binnen de gemeente betrokken.

Zo wordt de bescherming van de typische soort een zaak van iedereen.

### *Herstappe adopteert de kattendoorn*

Met de kattendoorn adopteerde Herstappe een boegbeeld voor de kalkminnende flora, typisch voor het zuiden van Haspengouw. Dit struikje tooit zich in de zomer in een uitbundige paarse bloemenpracht.

Maar zijn verschijning wordt steeds schaarser. Hierdoor is de kattendoorn op de Vlaamse Rode Lijst terecht gekomen als 'kwetsbaar'.

Kattendoorn en begeleidende soorten zoals wilde marjolein hebben vooral te lijden van de verrijking van de bodem. Ze worden verstikt door snelgroeiende soorten zoals brandnetels en bramen. Daardoor zijn ze nu vooral terug te vinden in wegbermen, waar de bemestingsdruk minder is. Maar ook daar krijgen kattendoorn en co het moeilijk.

Bijna alle straten in Herstappe zijn holle wegen, die nog niet zo erg lang geleden zomerse bloementapijten vormden. Schapen waren toen de maaiers van dienst. Maar de scheper verdween en de brandnetel kwam.

Met een aangepast beheer kunnen de bloemen echter terugkeren in Herstappe.

Daarom werd de Luykerweg opgenomen in een holle-wegen-project. Het is de bedoeling om de overheersing van brandnetels terug te dringen door gerichte acties en zo de typische flora opnieuw te laten verschijnen.

Om dit te bereiken, wordt de bodem de eerste jaren verschaald door meermaals per jaar te maaien. Nutriënten afvoeren heeft weinig zin als er jaarlijks meer inspoelen. Het aanleggen van perceelsranden langsheen de holle wegen kan deze aanrijking tegengaan.

Van zodra de gewenste flora aanwezig is, moet het aantal maaibeurten drastisch verminderen. Veel maaien is voor een struikvormende plant als de kattendoorn immers niet goed.

Deze acties worden beschreven in hoofdstuk 5 van het actieplan.

### ***Samen sterk***

Waardering en kennis kunnen leiden tot meer betrokkenheid. Die betrokkenheid motiveert mensen om zelf een steentje bij te dragen aan het behoud van de natuur. Een doel van dit project is de Herstappenaar trots te maken op 'zijn grachten'.

Daarom worden in hoofdstuk 6 enkele voorstellen gedaan om mensen over de werkzaamheden in te lichten en om ze op een ludieke manier kennis te laten maken met een holle weg.

Dit kan door het organiseren van een 'grachtendag', waarop de mensen met eigen ogen kunnen zien waarom de acties noodzakelijk zijn.

### ***Metten is weten***

Om te meten of de acties het gewenste effect hebben, wordt er in hoofdstuk 7 een monitoringssysteem beschreven.

Op termijn kunnen alle wegbermen in Herstappe ecologisch beheerd worden. Hiervoor kan in de toekomst een bermbeheersplan uitgewerkt worden. Dit komt aan bod in het laatste hoofdstuk.

## INHOUDSTAFEL

Samenvatting.....	7
Gebruikte afkortingen .....	11
1 Algemene inleiding .....	15
1.1 Kader .....	15
1.2 Het probleem .....	15
1.3 Het internationale antwoord: "Het verdrag inzake het behoud van de biodiversiteit" .....	16
1.4 Europese verdragen en initiatieven .....	18
1.5 België en Vlaanderen .....	19
1.6 Limburg.....	20
1.7 Limburgse soorten .....	21
1.8 Het project .....	21
2 Kattendoorn .....	27
2.1 Motivatie voor de soortkeuze .....	27
2.2 Beschrijving van de soort.....	27
3 Toestand in de gemeente .....	33
3.1 Situering en beschrijving van de gemeente .....	33
3.2 Verspreiding in de gemeente.....	33
3.3 Problemen en kansen in de gemeente .....	34
3.4 Reeds uitgevoerde acties .....	34
4 Concrete doelstellingen .....	37
4.1 Acties.....	37
4.2 Communicatie.....	37
4.3 Monitoring.....	37
5 Acties.....	41
5.1 Terreinacties.....	41
5.2 Administratieve acties.....	42
6 Communicatie.....	45
6.1 Provinciale communicatie .....	45
6.2 Regionale communicatie .....	49
6.3 Gemeentelijke communicatie.....	49
7 Monitoring en beheersevaluatie.....	53
7.1 Inventariseren van de inspanningen .....	53
7.2 Monitoring van de soort .....	54
7.3 Taakverdeling .....	55
8 Verdere acties .....	61
8.1 Bermbeheersplan .....	61
Literatuurlijst .....	65
Bijlagen.....	69
Bijlage 1: gemeentelijke soortentabel van de gemeente Herstappe .....	69
Bijlage 2: overzicht van de soorten die in de verschillende Limburgse gemeenten geadopteerd werden .....	71
Bijlage 3: lijst met contactpersonen .....	73
Bijlage 4: basistekst communicatie.....	75
Bijlage 5: invulformulier status leefgebied .....	77



## Gebruikte afkortingen

BS	Belgisch Staatsblad
CITES	Convention on the International Trade of Endangered Species
EFRO	Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling
EU	Europese Gemeenschap
GALS	Gemeenten adopteren Limburgse soorten
GST	gemeentelijke soortentabel
INBO	Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek
IUCN	International Union for the Conservation of Nature
KLE	Kleine Landschapselementen
KB	Koninklijk Besluit
KHLim	Katholieke Hogeschool Limburg
KMO	Kleine en Middelgrote Ondernemingen
LIKONA	Limburgse Koepel voor Natuurstudie
LISRO	Limburgs Steunpunt voor Rurale Ontwikkeling
MKZ	mond- en klauwzeer
MOS	Milieuzorg Op School
NME	Natuur- en Milieueducatie
Cel NTMB	Cel Natuurtechnische Milieubouw
PNC	Provinciaal Natuurcentrum
RLH	Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren vzw
RLKM	Regionaal Landschap Kempen en Maasland vzw
RLLK	Regionaal Landschap Lage Kempen vzw
VEN	Vlaams Ecologisch Netwerk
VLM	Vlaamse Landmaatschappij
WHC	UNESCO World Heritage Convention
XIOS Hogeschool	eXpertisecentrum voor Industrie, Onderwijs en Samenleving





# GEMEENTEN ADOPTEREN LIMBURGSE SOORTEN

Actieplan kattendoorn

HERSTAPPE

## 1 Algemene inleiding



## 1 Algemene inleiding

### 1.1 Kader

De provincie Limburg kan een mooi biodiversiteitrapport voorleggen. De provincie is immers de hoedster van heel wat bijzondere soorten die vaak opvallend minder in de andere Vlaamse provincies voorkomen. Echte **Limburgse soorten** dus die we samen met hun leefgebied willen behouden en waar mogelijk versterken.

Het provinciebestuur en de regionale landschappen sloegen dan ook de handen in elkaar en lanceerden - met de financiële steun van het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) - eind 2005 het project "Gemeenten Adopteren Limburgse Soorten (GALS)".

Een wel heel bijzonder project waarbij we een sterk merk (de Limburgse soorten) via een eenvoudig concept ("adoptie") in de kijker zetten. Elke gemeente in Limburg werd gevraagd een voor haar streek typische plant- of diersoort te adopteren, een soort die bijna uitsluitend in die gemeente voorkomt of die de ambassadeur is voor het typische landschap van de gemeente. Soorten die het karakter van de gemeente onderlijnen en waarvoor de gemeente een bijzondere inspanning wil doen. Een schot in de roos zoals bleek, want in juni 2006 had elk van de vierenvertig Limburgse gemeenten "haar" soort geadopteerd.

Gemeenten willen zich inzetten voor hun natuur. Ze willen dat ook liefst samen met andere mensen doen. Het actieplan, dat je nu in handen hebt, is dan ook het resultaat van heel wat overleg met de gemeenten, natuurbeheerders, boeren, industriëlen, onderwijzers, jagers, jongeren, de regionale landschappen, de provincie en het Vlaamse gewest. Al deze mensen werkten samen met ons een aantal concrete acties uit die de geadopteerde soort ten goede komt. Ook die benadering is uniek. Samenwerken werkt!

Natuurbehoud betekent niet enkel dat je de mensen met elkaar in contact brengt, het betekent ook dat je ze terug in contact brengt met de natuur. Dat is belangrijk want we vergeten vaak dat wij nog altijd een deel van die natuur zijn. Net als andere soorten hebben we de natuur nodig om te overleven. Wij beïnvloeden onze omgeving net zoals andere soorten, maar dat hoeft niet altijd een probleem te zijn.

Eigenlijk is dit plan dus een handleiding waarmee je zelf aan de slag kan. Wat kan jij als gemeente, of als inwoner doen voor je Limburgse soort? Geen grote woorden, maar daden. Of toch nog één groot woord: "Countdown 2010", een Europese oproep aan iedereen om de handen in elkaar te slaan om de achteruitgang van planten en dieren te helpen stoppen.

### 1.2 Het probleem

Dat soorten verdwijnen is normaal. Dat zeer veel soorten in korte tijd verdwijnen is niet normaal. Dat is nochtans wat er op dit moment gebeurt. Wetenschappers spreken zelfs van een "zesde extinctiegolf". Wereldwijd wordt ongeveer twintig procent van de gewervelde, vijftig procent van de ongewervelde dieren en zeventig procent van de planten bedreigd.

Het probleem stelt zich ook in Vlaanderen. Ongeveer zeven procent van de Vlaamse soorten is in minder dan vijftig jaar tijd verdwenen. Dertig procent wordt als 'kwetsbaar' of 'met uitsterven bedreigd' geklasseerd (Peeters, 2003, 2004). De Bruyn et al. (2003) spreken zelfs van dertig tot vijftig procent bedreigde soorten.

In Limburg gaat het weliswaar iets beter met de natuur, maar ook hier verdwijnen soorten. Denken we maar aan de vuursalamander, de ortolaan, het korhoen of de herfstschroeforchis. De achteruitgang van de veldleeuwerik of grauwe gors is alarmerend en soorten zoals de knoflookpad, de hamster en de rosse sprinkhaan zijn met uitsterven bedreigd.

De belangrijkste oorzaken van deze achteruitgang zijn gekend. Vernieling van leefgebied en versnippering, als gevolg van onze bouwwoede (huizen, industrie, infrastructuur, ontginning gronden voor landbouw), vervuiling, een ongewenst maar vaak aanwezig bijproduct van onze welvaartmaatschappij, verzuring en klimaatwijziging door de uitstoot van gassen uit o.a. huisverwarming, auto's en industrie bedreigen onze natuur. Ook overexploitatie van natuurlijke hulpbronnen en (ongewilde) introductie van invasieve soorten kunnen onze fauna en flora bedreigen. We kunnen het tij nochtans keren en daar zijn geen onmenselijke inspanningen voor nodig.

### 1.3 Het internationale antwoord: "Het verdrag inzake het behoud van de biodiversiteit"

Vanaf de jaren zeventig zagen heel wat internationale verdragen het daglicht. Die verdragen zijn de basis van ons natuurbehoud. Ze plaatsten natuurbehoud stevig op de politieke agenda. Landen die dergelijke verdragen ondertekenen, verplichten zich er immers toe de gemaakte afspraken in hun eigen nationale wetgeving te verankeren. In tabel 1.1 geven we een overzicht van de belangrijkste internationale verdragen die met het behoud van soorten en/of hun leefgebieden te maken hebben.

Jaar	Document	Doel
1971	RAMSAR verdrag	Het behoud van waterrijke gebieden ( <a href="http://www.ramsar.org">www.ramsar.org</a> )
1972	Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage (WHC)	Beschermen en bewaren voor de komende generaties van natuurlijke en culturele rijkdommen van wereldbelang ( <a href="http://whc.unesco.org/world_he.htm">http://whc.unesco.org/world_he.htm</a> )
1973	Convention on the international trade of endangered species of fauna en flora (CITES)	Bepalen van de voorwaarden waaronder bepaalde bedreigde planten en dieren (niet) verhandeld mogen worden ( <a href="http://www.cites.org/">www.cites.org/</a> )
1980	The world conservation strategy	Behoud van essentiële ecologische processen, genetische diversiteit en aanzet tot duurzaam gebruik
1987	Het Brundtland Rapport ("Our common future")	Behoud via duurzaam gebruik. Ontwikkeling en natuurbehoud zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden ( bv. armoede is de grootste oorzaak van verlies aan biodiversiteit)
1992	Het verdrag inzake het behoud van de biodiversiteit	Behoud van de biodiversiteit ( <a href="http://www.biodiv.org">www.biodiv.org</a> )

Tabel 1.1 De belangrijkste verdragen die voor het behoud van de biodiversiteit belangrijk zijn.

Het belangrijkste internationale verdrag voor het natuurbehoud is ongetwijfeld "Het verdrag inzake het behoud van de biodiversiteit" dat één van de uitkomsten was van de "UN Conference on Environment and Development" georganiseerd in Rio in 1992. In dit verdrag staan twee begrippen centraal: "behoud van de biodiversiteit" en "duurzaam gebruik".

## **Biodiversiteit**

Het woord biodiversiteit rolt niet eenvoudig van de tong. In "Het verdrag inzake het behoud van de biologische diversiteit" wordt het als volgt gedefinieerd (Art. 2):

de **variabiliteit** onder levende organismen van allerlei herkomst, met inbegrip van, onder andere, terrestrische, mariene en andere aquatische ecosystemen en de ecologische complexen waarvan zij deel uitmaken, dit omvat mede de **diversiteit tussen soorten, binnen soorten en van ecosystemen**.

Variatie dus. Tussen soorten (a), binnen soorten (b) en van ecosystemen (c).

- a. Hoe meer planten- en diersoorten je in een gebied aantreft, hoe hoger de biodiversiteit. Maar er is meer.
- b. Hoewel we allemaal tot dezelfde soort behoren, lijken we zelden als twee druppels water op elkaar. We zijn geen identieke kopieën, omdat we verschillend erfelijk materiaal hebben. Hoe meer van die erfelijke varianten je in een groep planten, dieren of mensen hebt, hoe hoger de biodiversiteit.
- c. Planten en dieren (biotische factoren), bodem, water, lucht (abiotische kenmerken) en de wisselwerking tussen al die componenten vormen samen ecosystemen. Het geheel is echter veel meer dan de som van de delen. Planten en dieren passen het milieu immers aan hun noden aan. Denk aan bevers die met hun dammen compleet nieuwe ecosystemen creëren. De omgeving beïnvloedt op haar beurt de planten en dieren. Een dikke pels in koude streken, een lange snavel of tong om stuifmeel uit bloemkelken te zuigen, we kennen allemaal wel voorbeeldjes. Hoe complexer het systeem, of hoe meer systemen je in een bepaald gebied aantreft, hoe hoger de biodiversiteit.

Biodiversiteit behouden is belangrijk en niet enkel omdat planten en dieren mooi zijn. De effecten van bepaalde (milieu)risico's worden door de natuur getemperd. Zo worden kwetsbare kusten beschermd door begroeide duinengordels, voorkomen meanders overstromingen in woongebieden en spelen planten een belangrijke rol in het voorkomen van erosie. De ecosystemen regelen processen die het leven op aarde mogelijk maken. Ze zorgen voor zuiver water, zetten zonne-energie om in biomassa (= plantenmateriaal). Ze regelen de luchtkwaliteit en het klimaat. Ze verbeteren de bodemvruchtbaarheid en regelen de recyclage van nutriënten. Planten, dieren maar ook eencelligen liggen aan de basis van talrijke industriële processen en leveren ons voedsel, brandstof, vezels en geneesmiddelen. Maar een hoge biodiversiteit heeft ook een eigen schoonheid. Een gebied met veel soorten, enkele zeer zeldzame soorten of een bijzonder ecosysteem heeft voor heel wat mensen een bijzondere aantrekkingskracht. Recreatie en toerisme spelen hier trouwens vaak op in.

Je kan je natuurlijk afvragen of het verdwijnen van een bepaalde plant, een bepaald dier of een bepaalde genetische variant een groot probleem is. Die vraag kunnen we niet met een eenvoudig ja of nee beantwoorden. Het blijft namelijk koffiedik kijken hoe de dingen er binnen honderd, duizend of een miljoen jaar zullen uitzien. Wat we wel zeker weten is dat de dingen veranderen.

Het klimaat verandert in de loop der tijden. Er verschijnen nieuwe ziektes (MKZ, vogelgriep, blauwtong) of er doen zich catastrofes voor (overstromingen, vulkaanuitbarstingen, milieurampen). Daardoor verdwijnen soorten uit een gebied en komt er plaats vrij die andere soorten kunnen innemen. Op zich is daar niets mis mee ... zolang het aantal soorten en ecosystemen groot genoeg blijft. De veranderingen zijn immers niet altijd voorspelbaar. We weten dus ook niet welke soort of variant op een bepaald moment het gepaste antwoord op die **onvoorziene veranderingen** zal bieden! Een groot aantal varianten in de natuur verhoogt echter de kans dat we het juiste antwoord in huis hebben. Landbouwers zijn vertrouwd met dit probleem. Nieuwe ziektes of klimaatsomstandigheden vereisen resistente/aangepaste varianten.

Biodiversiteit behouden is dus investeren in de (onze!) toekomst. Biodiversiteit behouden betekent vooral dat we verstandig met onze natuurlijke hulpbronnen moeten omspringen. Duurzaam dus.

### **Duurzaam gebruik**

In het Verdrag inzake het behoud van de biodiversiteit (1992) wordt **duurzaam gebruik** als volgt gedefinieerd.

Het gebruik van bestanddelen van de biologische diversiteit op een wijze en in een tempo die niet leiden tot achteruitgang van de biologische diversiteit op de lange termijn, aldus in stand houdend het vermogen daarvan om te voorzien in de behoeften en te beantwoorden aan de verwachtingen van huidige en toekomstige generaties.

Net als andere soorten hebben mensen behoeften. Wij verwachten een kwaliteitsvol en waardig leven te leiden. Bovendien hebben ook de volgende generaties – onze kinderen, kleinkinderen, achterkleinkinderen - recht op een dergelijk leven. Dit kan enkel als we de draagkracht – de grens van wat de natuur aan kan - respecteren. Natuur vernieuwt zich weliswaar, maar daar is tijd en plaats voor nodig.

Bij het zoeken naar een duurzame oplossing, houd je rekening met zowel **ecologische**, **economische** als **socio-culturele** aspecten. Die drie aspecten zijn **geen tegengestelden**. Ze beïnvloeden elkaar en ze kunnen met elkaar in conflict komen. Een duurzame oplossing is echter zowel ecologisch, als economisch, als socio-cultureel in orde. Een beheersmaatregel is enkel duurzaam als hij betaalbaar is. Als de mondige burger besluit dat een kippenei slechts zoveel gram dioxine mag bevatten, dan zal de bedrijfsleider zich hierbij moeten neerleggen. Een mooi park in de buurt van je bedrijf kan de productiviteit van je werknemers verbeteren, maar dan moet je wel de nodige ruimte voorzien. En zo kunnen we nog heel wat voorbeelden geven.

### **1.4 Europese verdragen en initiatieven**

Op volgende weblink vind je een overzicht van alle Europese verdragen en richtlijnen die met het behoud van de biodiversiteit te maken hebben: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/s15006.htm>.



De internationale verdragen werden in Europa vooral in de **vogelrichtlijn (1979)** en de **habitatrictlijn (1992)** verankerd. Deze richtlijnen vormen tevens het kader waarbinnen de voorzieningen van het **verdrag van Bern (1981)** worden toegepast. De habitat- en vogelrichtlijn verschaffen bovendien het kader voor de oprichting van een Europees ecologisch netwerk, **Natura 2000 (1992)**.

Het **verdrag van Bonn (1982)** of het “Verdrag inzake de bescherming van migrerende wilde diersoorten”, dat in 1998 aangepast werd, regelt de bescherming van migrerende dieren die minstens een deel van hun levenscyclus in Europa doorbrengen. Dit verdrag mondde uit in een aantal andere verdragen die de bescherming van specifieke soortgroepen regelt.

In 2001 te Gothenburg bleek echter dat er vooral nood was aan concrete doelstellingen. Dit mondde in 2002 uit in “Het 6de milieuactieprogramma van de Europese Gemeenschap (Milieu 2010: Onze toekomst, onze keuze)”. In 2004 werd de “2010 doelstelling” herbevestigd te Malahide en werd tevens in de schoot van het IUCN het “**Countdown 2010-initiatief**” opgestart ([www.countdown2010.net](http://www.countdown2010.net)). Dit is een Europese oproep aan iedereen om de handen in elkaar te slaan om de achteruitgang van planten en dieren te helpen stoppen. Geen ronkende verklaringen meer, maar concrete doelstellingen en acties. De provincie Limburg en de Limburgse regionale landschappen zijn allen partner van dit initiatief.

## 1.5 België en Vlaanderen

België ondertekende heel wat internationale en Europese verdragen. Dat verplicht België ertoe de inhoud van deze verdragen in nationale wetgeving om te zetten. België is evenwel een federale staat, waarbij een hele reeks bevoegdheden zijn toegewezen aan de gewesten. Dit is ondermeer het geval voor natuurbehoud. De gemaakte beloftes moeten dus in de Vlaamse decreten en besluiten verankerd worden.

De belangrijkste Vlaamse decreten zijn het **natuurdecreet** en het **bosdecreet**. Belangrijke initiatieven zijn het creëren van natuurreservaten (natuurdecreet), het creëren van een ecologisch netwerk (cf. VEN-afbakening, natuurdecreet), het stimuleren van duurzaam gebruik (criteria duurzaam bosbeheer) en de bescherming van een aantal diersoorten (via het KB van 22 september 1980) en plantensoorten (via het KB van 16 februari 1976). Er is echter nog heel wat werk aan de winkel, aangezien veel decreten nog niet volledig naar uitvoeringsbesluiten werden vertaald. Dit betekent dat op dit moment niet duidelijk is hoe ze toegepast moeten worden.

De aanpak die bij het opstellen van de Vlaamse decreten gebruikt werd, een zeer sterk gestuurde top-down benadering met een beperkt aantal belangengroepen, heeft niet altijd het gewenste resultaat opgeleverd. Onze milieu- en natuurwetgeving is zeer complex. Ze is bovendien over verschillende beleidsniveaus en beleidsdomeinen versnipperd. Een slechte zaak voor de natuur, want erg transparant kan je ze niet noemen. Het Vlaamse gewest kiest momenteel echter steeds vaker voor inspraakmodellen, waarbij een zo ruim mogelijke groep belanghebbenden (stakeholders) geraadpleegd wordt. Dat is alvast een stap in de goede richting.

In tabel 1.2 geven we een overzicht van hoe België zijn afspraken in nationale wetgeving heeft gegoten.

Verdrag	België/Vlaanderen
<b>Verdrag inzake het behoud van de biodiversiteit</b>	Decreet van 19 maart 1996 houdende goedkeuring van het Verdrag inzake biologische diversiteit en van de bijlagen I en II, gedaan te Rio de Janeiro op 5 juni 1992" (BS 24/5/96)
<b>Overeenkomst inzake de internationale handel in bedreigde uitheemse dieren en planten (CITES)</b>	Ondertekend door België in 1983, van toepassing in België sinds 1984.
<b>RAMSAR</b>	Ondertekend door België op 5 juni 1992
<b>World heritage convention (WHC)</b>	Ondertekend door België in 1996
<b>Verdrag van Bern – ‘Verdrag inzake behoud van wilde dieren en planten en hun natuurlijk leefmilieu’</b>	Wet van 20 april 1989 houdende goedkeuring van het verdrag inzake behoud van wilde dieren en planten en hun natuurlijke leefmilieu in Europa en van de Bijlagen, I, II, III en IV, opgemaakt te Bern op 19 september 1979 (BS 29/12/90, Bijlage I gewijzigd in BS 15/6/91)
<b>Verdrag van Bonn – ‘Verdrag over de bescherming van migrerende wilde diersoorten’</b>	Wet van 27 april 1990 houdende goedkeuring van het Verdrag inzake bescherming van trekkende wilde diersoorten en van de Bijlagen I en II, opgemaakt te Bonn op 23 juni 1979 (BS 29/12/90)
<b>Habitatrichtlijn(1992)/Vogelrichtlijn (1979)/Natura2000/ Ramsar Conventie</b>	Decreet van 19 juli 2002 houdende wijziging van het decreet van 21 oktober 1997 betreffende het natuurbehoud en het natuurlijk milieu, van het bosdecreet van 13 juni 1990, van het decreet van 16 april 1996 betreffende de landschapszorg, van het decreet van 21 december 1988 houdende oprichting van de Vlaamse Landmaatschappij, van de wet van 22 juli 1970 op de ruilverkaveling van landeigendommen uit kracht van wet zoals aangevuld door de wet van 11 augustus 1978 houdende bijzondere bepalingen eigen aan het Vlaamse gewest, van het decreet van 23 januari 1991 inzake de bescherming van het leefmilieu tegen de verontreiniging door meststoffen en van de wet betreffende de politie over het wegverkeer, gecoördineerd bij KB van 16 maart 1968 (BS 31/10/02)

Tabel 1.2 Overzicht van de wijze waarop de internationale verdragen in de Belgische of Vlaamse wetgeving verankerd werden.

## 1.6 Limburg

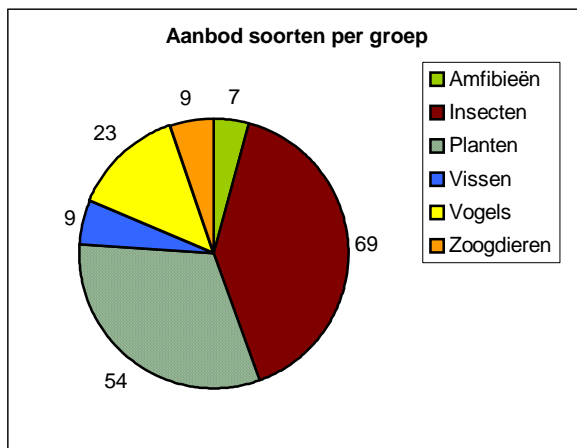
De provincie Limburg voert sinds 1991 een soortgericht natuurbeleid, vooral via de werking van de Limburgse Koepel voor Natuurstudie (LIKONA), die zich bezighoudt met het bestuderen van de Limburgse flora en fauna, het publiceren van de onderzoeksresultaten en het opzetten van opleidingen voor mensen die zich voor natuur interesseren. Al die kennis wil de provincie nu in praktijk omzetten. In haar "Milieubeleidsplan provincie Limburg 2004-2008" engageert de provincie zich in project 3 "Soortgericht Natuurbeleid" om de typisch Limburgse soorten te behouden en te versterken. Het GALS-project is een van de manieren waarop de provincie haar beloftes nakomt. Het bijzondere aan Limburg is dat een aantal van de nodige overlegplatforms hier al meer dan tien jaar bestaat.

De Limburgse regionale landschappen hebben in dit project ook een belangrijke rol te spelen. Ze hebben de nodige flexibiliteit en slagkracht om opdrachten snel uit te voeren en zijn een belangrijke schakel naar de gemeenten.

## 1.7 Limburgse soorten

In 2003 gaf de provincie Limburg het INBO (Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek) de opdracht te onderzoeken welke soorten typisch zijn voor de provincie Limburg. Die selectie gebeurde op basis van gegevens die o.a. door de vrijwilligers van LIKONA verzameld werden.

Een 'typisch Limburgse soort' is een soort waarvan minstens 33% van de bezette Vlaamse IFBL- of UTM-hokken in Limburg liggen en die de status 'met uitsterven bedreigd', 'bedreigd' of 'kwetsbaar' heeft op een Vlaamse Rode Lijst (Colazzo & Bauwens, 2003). Soorten dus die voornamelijk of zelfs uitsluitend in de provincie Limburg gevonden worden. In totaal werden 171 soorten - verdeeld over zes groepen - als typisch voor Limburg geïdentificeerd.



Figuur 1.1 Verdeling van de Limburgse soorten over de verschillende groepen.

## 1.8 Het project

### Doelstelling

De hoofddoelstelling van het GALS-project is het behouden en waar mogelijk versterken van de typisch Limburgse soorten. Dit project wil de nodige overlegstructuren opzetten om samen met alle betrokkenen in de gemeenten tot een goede taakverdeling te komen. De acties kunnen zo efficiënt aangepakt worden.

Onze partners zijn op de eerste plaats de gemeenten. Maar ook andere organisaties die met natuur bezig zijn (bijvoorbeeld terreinbeherende organisaties, VLM, Agentschap voor Natuur en Bos, cel NTMB) vragen we een handje toe te steken. We hebben eveneens de ambitie mensen uit andere beleidsdomeinen - zoals landbouw, industrie en KMO, ruimtelijke ordening, toerisme - bij het natuurbehoud te betrekken. Planten en dieren respecteren immers geen grenzen. Het projectbureau speelt hier een belangrijke rol als facilitator en moderator.

Via de adoptie van een soort willen we de betrokkenheid van de inwoners van de gemeente bij de bescherming van de soort, zijn/haar leefgebied en de natuur in zijn algemeenheid verhogen. Een dier of plant adopteren spreekt immers tot de verbeelding. We streven ernaar dat de inwoners van de gemeenten de soort als een deel van hun eigen streekidentiteit gaan beschouwen (cf. een "streekproduct"). Via het verhaal van deze soort geven we de Countdown 2010-doelstelling een concrete invulling. Het project laat zien dat een gemeente en de bevolking door kleine maatregelen wel degelijk een verschil kunnen maken voor de geadopteerde soort.

De acties zullen tevens aantonen dat mooie natuur inkomsten kan genereren voor de inwoners van de gemeente (via o.a. recreatie, educatie) en de kwaliteit van de leefomgeving zal verhogen. Dit laatste kan onrechtstreeks ook tot verhoogde inkomsten leiden (bv. via een stijging van de grondprijzen, een betere vermarktbaarheid van streekproducten, een verbetering van de gezondheid).

Dit alles moet uitmonden in een effectief soortgericht natuurbeleid dat door alle inwoners van de gemeente gedragen wordt.

In 2010 evalueren we of deze doelstellingen bereikt zijn. Dit project moet tot een toename van de geadopteerde soort en een grotere betrokkenheid van de bevolking leiden.

### **Werkingsstructuur**

Het project wordt uitgevoerd door een projectbureau dat bestaat uit een projectcoördinator, een administratieve kracht en vier projectpromotoren. De vier projectpromotoren werken vanuit de regionale landschappen en vormen de schakel met de gemeenten. De coördinator en de administratieve medewerkster hebben hun werkplaats op het Provinciaal Natuurcentrum van de provincie. Het dagelijks bestuur – de gedeputeerde van leefmilieu, de directeurs van de regionale landschappen en het provinciaal natuurcentrum – controleert en keurt de handelingen van het projectbureau goed.

Daarnaast zijn er nog twee adviesgroepen.

- Het begeleidingscomité bestaat uit personen met technisch-wetenschappelijke deskundigheid. Dit zijn mensen van LIKONA, vertegenwoordigers van terreinbeherende organisaties, het Agentschap voor Natuur en Bos, de Vlaamse Landmaatschappij, vertegenwoordigers van het INBO en academici. Zij geven technisch-wetenschappelijk advies. Zo kreeg het begeleidingcomité de vraag voorgelegd of de soorten die door een bepaalde gemeente voor adoptie voorgesteld werden, ecologisch relevant waren. Ze gaven ook suggesties omtrent de inhoud van de actieplannen.
- De stuurgroep bestaat uit vertegenwoordigers van de gemeentebesturen, de toeristische sector, terreinbeherende verenigingen en natuurbeherende overheden. Ze evalueren de methoden die in het project gebruikt worden en geven suggesties voor eventuele bijsturing. Ze fungeren tevens als doorgeefluik naar de andere mensen in de gemeente die bij het soortgericht beleid betrokken zijn.

## **Methode**

We vroegen alle Limburgse gemeenten een typisch Limburgse soort te adopteren. Een “foster-parents plan” voor onze planten en dieren zeg maar. Niet zo maar een soort maar een soort die nood heeft aan bescherming. Een soort die de gemeente kan beschermen en een soort waarmee de gemeente zich kan identificeren.

Geen eenvoudige opdracht. We hebben de gemeente en inwoners dan ook zo snel mogelijk bij de keuze betrokken. Zo werd de schat aan natuurkennis bij de plaatselijke bevolking en besturen ten volle meegenomen in het project.

We vonden zelfs een heuse “Gemeentelijke Soortentabel” uit, een tabel waarin per gemeente alle Limburgse soorten (Colazzo & Bauwens, 2003) opgelijst werden (zie bijlage 1). Elk van die soorten kreeg a.d.h.v. negen criteria punten. Die criteria waren heel verschillend en zorgden dan ook voor heel wat discussie. Deze criteria staan in de linkerkolom van de tabel in bijlage 1. Per soort werden al die punten opgeteld zodat per soort een score berekend kon worden. Die scores staan in de laatste rij van de tabel in bijlage 1.

Op basis van deze tabel bepaalde elke gemeente welke soort(en) het meest in aanmerking kwam(en) voor adoptie. In vele gevallen waren dit de soorten met de hoogste score. Als geen enkele andere gemeente geïnteresseerd was in de gekozen soort, werd deze aan de gemeente toegewezen.

Als bleek dat een zelfde soort in meerdere gemeenten op de eerste plaats stond, gaf het begeleidingscomité een advies waarin kort werd aangegeven in welke gemeente een adoptie de meeste mogelijkheden bood. Ze suggereerden ook alternatieve soorten. Dit advies werd dan aan de verschillende gemeenten voorgelegd, waarna samen met de gemeente naar een oplossing gezocht werd. De gemeente bepaalde echter finaal zelf of ze mee in het project stapte en welke soort ze adopteerde. Het engagement van de gemeente werd via een intentieverklaring, die op het college van burgemeester en schepenen werd goedgekeurd, vastgelegd. Deze procedure werd geëvalueerd (Lemmens, 2007).

Voor de geadopteerde soort werd vervolgens een actieplan opgesteld. Dat hou je momenteel in je handen. Dit plan kwam via een participatieve methode tot stand. Participatie is een evenwichtsoefening tussen ondersteuning en respect voor de kennis en inbreng van lokale partners. Een belangrijke taak voor de provincie en de regionale landschappen. De lokale besturen zijn goed geplaatst om die afspraken naar concrete acties op hun grondgebied te vertalen.

Het actieplan bevat een ecologisch luik waarin een aantal acties die de soort ten goede komen wordt uitgewerkt. We streven niet naar volledigheid maar geven eerder een aantal suggesties. Hierbij besteden we vooral aandacht aan de rol die de gemeente in het soortgerichte natuurbehoud kan spelen. Welke acties kan een gemeente zelf uitvoeren of hoe kan de gemeente initiatieven van bewoners ondersteunen of zelfs stimuleren (via bijvoorbeeld subsidiereglementen of het verstrekken van informatie). We besteden eveneens aandacht aan de instrumenten waar de gemeente over kan beschikken (beheersovereenkomsten, samenwerkingsovereenkomst, VLM-subsidies).

Daarnaast is er een luik sensibilisatie en educatie. De gemeente is immers een belangrijke schakel naar de lokale bevolking en kan hier een sleutelrol spelen. De gemeenten hebben eveneens heel wat ervaring in huis inzake communicatie naar de lokale bevolking. Die ervaring willen we gebruiken.

Omdat we willen weten of we onze doelstellingen bereiken, is er eveneens een luik monitoring. In dit onderdeel beschrijven we methoden om na te gaan of de soort er al dan niet op vooruit is gegaan (meer vindplaatsen, meer geschikt leefgebied). We zullen ook nagaan welke en hoeveel acties de gemeente op het getouw heeft gezet om de geadopteerde soort te helpen.

Via het principe van “hart-hoofd-hand” willen we een positieve spiraal starten en steeds meer mensen betrekken bij de bescherming van hun Limburgse soort. Pas als je mensen in contact brengt met hun geadopteerde soort en het landschap waarin zij leeft, gaan ze de soort in hun **hart** dragen. Mensen die de soort in hun hart dragen, willen er meer over weten: waarom is die zo speciaal? Wat kunnen we ervoor doen? In ons **hoofd** verzamelen we kennis, weetjes en ideeën om de soort te beschermen. En dan kunnen we tot actie overgaan. Mensen die zich betrokken voelen bij de soort, willen hier **zorg** voor dragen en de handen uit de mouwen steken.

### **Financiering**

Dit adoptieproject maakt deel uit van een groter geheel, namelijk het Doelstelling 2-programma van de Europese Commissie. Het Doelstelling 2-programma houdt in dat aan achterstandsregio's middelen worden toegekend via het Europese Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO). Grote delen van Limburg zijn als Doelstelling 2-regio aangeduid. De provincie Limburg voorzag bovendien in haar begroting een extra budget om ook in niet Doelstelling 2-gebieden aan de slag te kunnen gaan, zodat het project gebiedsdekkend werd.

Eén van de doelstellingen van het GALS-project is de promotie van de typisch Limburgse identiteit via de adoptiesoort.

Een recente studie, die “Birdlife International” uitvoerde voor de EU, toont aan dat een aantrekkelijke natuur en leefomgeving voor nieuwe werkgelegenheid kan zorgen. Via de promotie van de eigen streekidentiteit (branding) kan er een markt voor streekproducten gecreëerd worden, die bij de lokale horeca verkocht worden. Europeanen zijn bovendien bereid heel wat geld neer te tellen om een zeldzame of interessante soort te zien ( bv. vogelkijken). Mits een goede planning kunnen de inkomsten dienen voor het beheer van de natuurgebieden en de uitwerking van een duurzaam toerisme. Hierbij kunnen sociaal kwetsbare groepen ingezet worden. Voldoende open ruimte heeft ook een positieve invloed op de volksgezondheid ( bv. meer beweging = minder problemen met zwaarlijvigheid/minder problemen met stress).

Deze relatie “natuur als troef voor meer werkgelegenheid” is de insteek die gebruikt werd om deze steun van Europa te bekomen (provincie Limburg, Internationale samenwerking, 2006). Zestig procent van de financiering komt van de provincie Limburg en veertig procent van Europa.



# GEMEENTEN ADOPTEREN LIMBURGSE SOORTEN

Actieplan kattendoorn

HERSTAPPE

## 2 Kattendoorn



## 2 Kattendoorn

Dit hoofdstuk is gebaseerd op De Langhe et al. (1988), Colazzo & Bauwens (2003), Van Landuyt (2006), Van Landuyt et al. (2006).

### 2.1 Motivatie voor de soortkeuze

Herstappe koos voor de kattendoorn (*Ononis spinosa*) als boegbeeld van de typische kalkminnende flora in de holle wegen.

De holle wegen zijn in het akkerlandschap het laatste refugium voor planten van voedselarme bodem. Herstappe wil zich inzetten om deze flora terug kansen te geven in hun 'grachten' (het woord 'gracht' betekent in deze streek 'holle weg', watervoerende grachten zijn er immers niet op het Haspengouws plateau).

### 2.2 Beschrijving van de soort



Figuur 2.1 Kattendoorn (foto: Marcel Bex).

### **Kenmerken**

De kattendoorn behoort tot de vlinderbloemigen en is familie van onder andere brem en klaver.

De plant vormt een dertig tot zestig centimeter hoog struikje met dorens. De houtige, diepgewortelde wortelstok vormt rechtopstaande, behaarde stengels, die deels verhout zijn en aan de zijtakken scherpe doorns hebben. Onder aan de plant zijn de bladeren drietallig, bovenaan zijn ze kleiner en ovaal met gezaagde bladranden. Ze zijn bleekgroen van kleur.

De plant bloeit uitbundig vanaf juni tot in de herfst. Ze draagt paarse bloemen, die in losse aren in de bladoksels staan. De zaden zitten in peultjes die ongeveer zes millimeter lang zijn.

De plant heeft een onaangename geur.

### **Biotoop**

Kattendoorn groeit in vochtige tot droge, voedselarme graslanden op kalkrijke bodem. In Vlaanderen groeit de soort vooral op kalkrijke polderdijken en op dijken van kanalen en rivieren.

In Zuid-Limburg groeit ze in wegbermen op kalkrijke leemgronden en in kalkhoudende, schrale graslanden.

Begeleidende soorten zijn onder andere wilde marjolein, gewone agrimonie, kleine bevernel, ijzerhard, vlasbekje en margriet.

### **Bedreigingen**

De grootste bedreiging voor kattendoorn is het verdwijnen van de voedselarme graslanden op kalkrijke bodem. Door de intensivering van de landbouw wordt de grond veel meer bemest, zodat snel groeiende soorten overheersen.

Holle wegen ontsnappen, samen met dijken en kanaalbermen, voor een stuk aan deze bemesting.

Maar als er akkers tot op de schouder van de holle weg bemest worden, spoelt een deel van die mest in de holle weg, zodat ook daar bramen, netels en kleefkruid gaan overheersen.

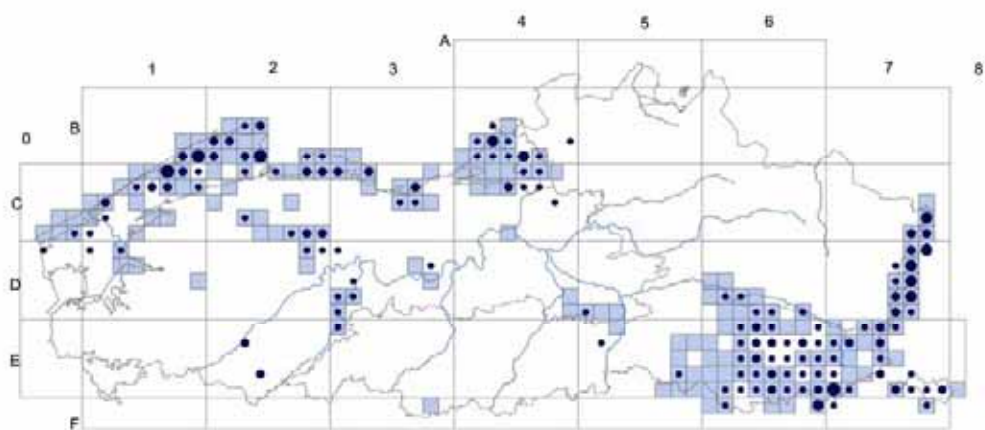
Als de plant aanwezig is, is vroegtijdig maaien nefast voor de zaadontwikkeling.

### **Verspreiding**

In Europa komt de soort voor in het Middellandse-Zeegebied en in West en Midden-Europa. Noordwaarts reikt het verspreidingsareaal tot Zuid-Schotland en de zuidkust van Noorwegen en Zweden.

In Vlaanderen is kattendoorn vooral terug te vinden langs de kust, in de Scheldepolders, langsheen de Maas en in Zuid-Limburg.

Zevenenveertig procent van het totaal aantal bezette kwartierhokken bevindt zich in de provincie Limburg.



*Figuur 2.2* Verspreiding van Kattendoorn in Vlaanderen (Van Landuyt et al. 2006).

**Status**

De kattendoorn is op de Rode Lijst van Vlaanderen opgenomen als kwetsbaar.





# GEMEENTEN ADOPTEREN LIMBURGSE SOORTEN

Actieplan kattendoorn

HERSTAPPE

## 3 Toestand in de gemeente



### 3 Toestand in de gemeente

#### 3.1 Situering en beschrijving van de gemeente

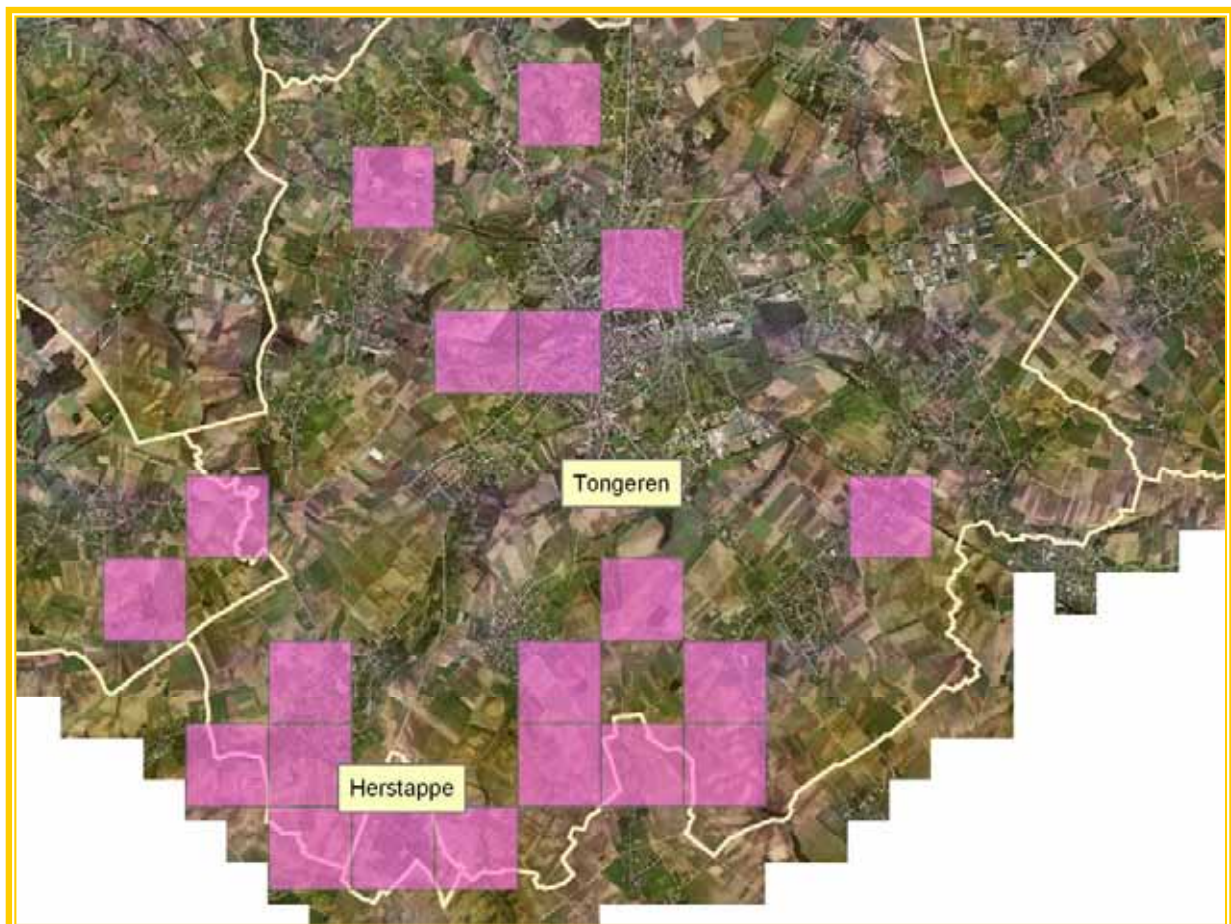
Herstappe is gelegen in het zuiden van de provincie Limburg, grenzend aan Wallonië. In Vlaanderen wordt de gemeente volledig omgeven door grondgebied van Tongeren. Het is een kleine, zelfstandige faciliteitengemeente die geen eigen diensten bevat. Ook is er geen school.

Geografisch behoort Herstappe tot Droog Haspengouw en ligt het meer bepaald op het Plateau van Millen. In Herstappe komen geen waterlopen voor.

Natuurgebieden komen niet voor in de gemeente. Herstappe bestaat uit een dorpskern met aanpalende tuinen en akkerland. De toegangswegen gaan bijna allemaal over in holle wegen.

#### 3.2 Verspreiding in de gemeente

Recent werd de soort niet aangetroffen in Herstappe, wel in een uurhok (4x4 km) waarin ook Herstappe gelegen is (zie figuur 3.1). Begeleidende soorten werden wel gevonden. (Verslag van inventarisaties op cd-rom.)



Figuur 3.1 Verspreiding van kattendoorn in Herstappe en Tongeren. In de ingekleurde utm-hokken werd kattendoorn gevonden.

### **3.3 Problemen en kansen in de gemeente**

Door de goede bodem is Herstappe uitgegroeid tot een intensief landbouwgebied. Daardoor zijn de holle wegen nog de enige overblijvende stukjes natuur. Omdat ze lager gelegen zijn dan de omliggende akkers krijgen ze te maken met nutriënteninspoeling waardoor de grond verrijkt.

Op deze verrijkte grond gedijen soorten als braam, brandnetel en kleeftuig zo goed dat ze alle andere soorten overwoekeren. De oorspronkelijke soorten - waaronder kattendoorn - krijgen geen kans meer en verdwijnen.

In het verleden werden de bermen van de holle wegen in Herstappe begraasd door een schaapskudde. In die tijd waren ze zeer soortenrijk. De potentie is dus aanwezig.

### **3.4 Reeds uitgevoerde acties**

#### ***Acties***

Op sommige akkers worden de perceelsranden al ingezaaid met een ander gewas en niet meer bemest. Hier werden beheersovereenkomsten met de VLM afgesloten.

#### ***Communicatie***

Er werd nog geen communicatie gevoerd over het project.

#### ***Monitoring***

In de zomer en het najaar van 2006 werd een inventarisatie van de kattendoorn gedaan. (Verslagen op cd-rom.)

# GEMEENTEN ADOPTEREN LIMBURGSE SOORTEN

Actieplan kattendoorn

HERSTAPPE

## 4 Concrete doelstellingen



## **4 Concrete doelstellingen**

### **4.1 Acties**

Het doel van de acties op het terrein is om de kattendoorn of begeleidende soorten zoals margriet, vlasbekje, gewone agrimonie, beemdkroon, marjolein,... terug in de holle wegen van Herstappe te krijgen.

Om dit doel te bereiken moet eerst opnieuw een geschikt biotoop gecreëerd worden, zodat kattendoorn, of de begeleidende soorten, weer de kans krijgen om te groeien.

Met een beetje geluk zijn er nog kiemkrachtige zaden aanwezig in de grond van de holle weg. Als dat niet het geval is, moeten de planten de kans krijgen om de holle wegen opnieuw te koloniseren vanuit een plek waar ze nog wel voorkomen. Een verbinding met een geschikt biotoop is dan de te volgen weg.

### **4.2 Communicatie**

Met dit luik van het actieplan willen we een zo breed mogelijk draagvlak creëren. De bedoeling is dat de inwoners van de gemeente, maar ook de mensen die op bezoek komen in Herstappe, op de hoogte zijn van de acties die gerealiseerd worden. Maar ook dat ze trots kunnen zijn op 'hun' grachten, zodat ze zelf interesse krijgen en willen bijdragen tot het behoud van de kattendoorn.

### **4.3 Monitoring**

Het doel van de monitoring is tweeledig. Enerzijds willen we inventarisaties in het veld doorvoeren. Dit is het exact-wetenschappelijke luik van de monitoring.

Anderzijds willen we weten of de acties die ondernomen worden, ook leiden tot een vergroting van het draagvlak.





## GEMEENTEN ADOPTEREN LIMBURGSE SOORTEN

Actieplan kattendoorn

HERSTAPPE

5 Acties



## 5 Acties

Dit hoofdstuk is gebaseerd op Zwaenepoel (1998).

### 5.1 Terreinacties

#### Basisprincipes

- De bodem moet verarmd worden om kattendoorn een kans te geven.
- Er moet een verbinding gemaakt worden met een bestaande populatie

#### 5.1.1 Aangepast maaibeheer

Nutriënten zoals stikstof en fosfor verrijken de bodem. Planten zoals netels, braam en kleeftkruid groeien zeer snel op een rijke bodem en verhinderen zo dat andere planten kunnen kiemen.

Om deze ongewenste plantengroei tegen te gaan, moet de bodem verarmd worden, zodat deze planten niet meer zo snel groeien en andere planten ook een kans krijgen.

De nutriënten moeten dus op één of andere manier uit de bodem gehaald worden en afgevoerd worden.

Dit kan door de planten, die deze nutriënten uit de bodem opnemen en opslaan in hun biomassa, te maaien en het maaisel te verwijderen. Als het maaisel niet wordt afgevoerd, wordt het ter plekke afgebroken en komen de nutriënten opnieuw in de bodem terecht.

Om zo efficiënt mogelijk te werken, moet er gemaaid worden vlak nadat de planten hun maximale hoogte bereikt hebben (veel biomassa gevormd hebben), maar vóór de ongewenste planten de kans hebben gehad hun zaad te verspreiden. Dit moet tijdens het groeiseizoen telkens herhaald worden.

Eens de gewenste vegetatie terug de overhand heeft, moet er niet meer te vaak gemaaid worden. Maaien en afvoeren moet dan nog één keer om twee à drie jaar gebeuren, best eind september nadat het zaad verspreid is. Veel maaien is voor een struikvormende plant als de kattendoorn immers niet ideaal.

De bermen van de andere holle wegen in Herstappe moeten ook een aangepast maaibeheer krijgen, afhankelijk van de begroeiing. Wat wél telkens moet gebeuren, onafhankelijk van de begroeiing, is het afvoeren van het maaisel.

Groeit er vooral gras van rijkere bodems, kleeftkruid en andere ruigtekruiden zoals netels, dan mag de eerste jaren meermaals per jaar gemaaid worden. Het tijdstip waarop is dan minder belangrijk.

Groeit er reeds een gewenste vegetatie, dan wordt bij voorkeur gemaaid nadat deze planten rijp zaad gevormd hebben en niet meer elk jaar.

### *Praktisch*

- De Luykerweg werd opgenomen in het holle wegen-project van het Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren. In samenwerking met LISRO (contactgegevens: zie bijlage 3) wordt er een aangepast beheer doorgevoerd.
- Nadat dit project afgelopen is, moet er een andere manier gevonden worden om de bermten te onderhouden. Eén mogelijkheid is om samen te werken met de stad Tongeren (zie 5.2.1), maar een andere mogelijkheid is om een Herstappens actiecomité op te richten. Als de mensen in Herstappe echt trots (zie 6.3) zijn op hun bermten, willen ze in beurtrol misschien zelf het onderhoud op zich nemen.
- De andere holle wegen in Herstappe moeten ook een aangepast maaibeheer krijgen.
- Indien de netels niet verdwijnen door herhaald maaien en afvoeren, kan men er aan denken om de grond af te plaggen, zodat de bovenste, voedselrijke laag verwijderd wordt.

### **5.1.2 Verminderde nutriëntenuitspoeling**

Actie 5.1.1 heeft maar een kans op slagen als er in een jaar meer nutriënten afgevoerd kunnen worden, dan er nutriënten aangevoerd worden. Anders is het dweilen met de kraan open.

Nutriënten komen in de bodem terecht door luchtdepositie, maar vooral door uitspoeling van naburige akkers. Holle wegen zijn hier extra gevoelig voor omdat ze lager liggen dan het omringende landbouwgebied.

De nutriënteninstroom kan verlaagd worden door de akkerstrook die grenst aan de holle weg, niet meer te bemesten. Hiervoor kan met de VLM een beheersovereenkomst afgesloten worden. De bedrijfsplanner van de VLM (contactgegevens: zie bijlage 3) kan hierin adviseren en helpen met de subsidieaanvraag.

### **5.1.3 Begrazing**

Het zou ideaal zijn als de bermten van Herstappe terug met schapen begraaasd zouden worden. Begrazing heeft ten opzichte van maaien het voordeel dat het selectief gebeurt. Schapen eten vooral de grassen en mijden doornige planten zoals kattendoorn.

## **5.2 Administratieve acties**

### **5.2.1 Lobbyen in Tongeren**

De bronpopulatie, van waaruit we de kattendoorn en begeleidend soorten in Herstappe willen krijgen, is in Tongeren gelegen (zie figuur 3.1). Deze populatie moet zeker behouden blijven en de kans krijgen om uit te breiden richting Herstappe. Daarvoor is op grondgebied Tongeren een aangepast beheer noodzakelijk.

In Tongeren worden ecologisch waardevolle wegbermen geselecteerd, waar aan aangepast maaibeheer gedaan wordt. Het maaisel wordt hier afgevoerd zodat de bodem zeker niet verrijkt.

Een goede manier om de bronpopulatie te behouden en om de inspanningen, geleverd in actie 5.1.1 te bestendigen, is om aan de stad Tongeren te vragen om de Luykerweg op te nemen als waardevolle wegberm, zodat het maaisel hier systematisch afgevoerd wordt bij elke maaibeurt.

# GEMEENTEN ADOPTEREN LIMBURGSE SOORTEN

Actieplan kattendoorn

HERSTAPPE

## 6 Communicatie



## 6 Communicatie

### 6.1 Provinciale communicatie

Een aantal acties richt zich tot alle Limburgse gemeenten. Deze acties - uitgewerkt door de provincie en de regionale landschappen - worden aan de gemeente aangeboden.

#### 6.1.1 Sensibilisatie en betrokkenheid van de gemeenten

##### Brief

Aan het College van burgemeester en schepenen en de gemeenteraad wordt een brief met één pin en een folder van Countdown 2010 gestuurd.

##### *Doel*

- De geadopteerde soort en het project blijven “leven” bij het beleid.
- Het Schepencollege en de gemeenteraad zien het verband tussen dit project en het Europese Countdown 2010-initiatief. Beide streven naar het behoud van de biodiversiteit.
- Het Schepencollege en de gemeenteraad wordt aangespoord om als gemeente lid te worden van Countdown 2010.

##### *Doelgroep*

- College van burgemeester en schepenen.

##### *Concrete uitwerking*

- De brief wordt door de Deputatie van de provincie Limburg verstuurd naar de verschillende colleges van burgemeester en schepenen. Elke brief bevat één pin maar geeft het college de mogelijkheid om bij te bestellen.
- Deze actie wordt gekoppeld aan het eindevenement.

#### 6.1.2 Productontwikkeling

##### Kwartetspel Limburgse soorten

De bedoeling van het spel is om jongere en oudere generaties op een ludieke wijze terug met elkaar in contact te brengen. De Limburgse soorten zijn hiervoor als ‘levend erfgoed’ uitermate geschikt. Heel wat van deze soorten zijn immers sterk gekoppeld aan historische landschappen: de boomleeuwerik en nachtzwaluw aan heide, de geelgors aan kleinschalige akkers en weilanden met houtkanten, de grauwe gors en de veldleeuwerik aan graanakkers rijk aan akkeronkruiden, de zwarte specht aan oude bossen, enz. Oudere mensen kennen deze stilaan verdwijnende landschappen vaak nog erg goed, zij zijn er immers in opgegroeid. Jongere generaties hebben die voeling met dit landschap echter veel minder. Toch is het belangrijk dat jongeren dit stukje geschiedenis uit hun eigen streek meekrijgen.

Op deze manier stimuleren we de trots en het respect van mensen voor onze typische natuur en landschappen, alsook de typisch Limburgse soorten die hieraan gekoppeld zijn. Respect voor deze zaken betekent ook dat de kans dat deze mensen zorg gaan dragen voor dit landschap en de soort vergroot. Via anekdotes, legendes, enz. zullen deze items op een speelse manier aan bod komen in het kwartetspel.

Op deze manier wordt de verbondenheid tussen mensen en natuur enerzijds en verbondenheid tussen mensen onderling anderzijds gestimuleerd. De aanvraag voor de realisatie van het kwartetspel werd ingediend door het RLLK bij de Koning Boudewijnstichting.

### **6.1.3 Educatie**

#### *Doel*

- Kinderen en jongeren informeren over en warm maken voor het project. Het belang van de Limburgse soorten en het behoud van biodiversiteit onder hun aandacht brengen.
- Jongeren op termijn inzetten bij het beheer van de soort.

#### *Doelgroep*

Kinderen en jongeren

#### MOS (Milieuzorg Op School)

In het kader van MOS kunnen scholen de adoptiesoort van hun gemeente mee opnemen in hun MOS-thema “natuur op school” (basisonderwijs), “groenvoorziening” (secundair onderwijs) of voor enkele soorten het thema “water”. MOS-scholen werken steeds op drie niveaus: op klasniveau, op schoolniveau en via een bezoek aan een natuureducatief centrum of een natuurgebied. Voor informatie en ondersteuning op deze drie niveaus kunnen de scholen terecht bij de provinciale MOS-begeleiders. Leermiddelen (voor zowel basis- als secundaire scholen) kunnen steeds ontleend worden in het documentatiecentrum van het Provinciaal Natuurcentrum in Bokrijk.

Daarnaast werkt de provinciale MOS-werkgroep ook samen met de Limburgse hogescholen (passend binnen een MOS-werking).

- Per groep van adoptiesoorten (vogels, vlinders, zoogdieren ...) maakten laatstejaarsstudenten van de XIOS-hogeschool (opleiding voor kleuteronderwijzer en onderwijzer) een educatieve handleiding met een verticale leerlijn (van kleuterniveau tot 6de leerjaar). Hierbij horen heel veel lesideeën (vanuit wereldoriëntatie maar ook andere leergebieden) maar ook enkele concreet uitgewerkte lesjes of excursies.
- Het Provinciaal Natuurcentrum begeleidt bovendien een eindwerk aan de KHLim, rond het behoud van de biodiversiteit. Ook hierin is een verticale leerlijn (van 1ste tot 6de leerjaar) verwerkt met werkbladen en veel lesideeën voor elke graad.



Leerkrachten, ongeacht van welke basisschool in Limburg of welk leerjaar, kunnen dus beschikken over deze publicaties. Ze kunnen een belangrijke aanzet betekenen om aan de slag te kunnen met de gemeentelijke adoptiesoort. Deze publicaties kunnen uitgeleend worden in het documentatiecentrum van het Provinciaal Natuurcentrum in Het Groene Huis in Bokrijk.

### *Concreet voorbeeld*

De bedoeling is dat de school deze activiteiten spreidt over het hele schooljaar. Tijdens een brainstorm wordt een planning opgemaakt waarbij op bepaalde momenten gespreid over (bijna) alle maanden van het schooljaar, alle graden bezig zijn met de adoptiesoort.

Hierna wordt een voorbeeld van hoe een MOS-school kan werken rond de adoptiesoort in haar gemeente gegeven.

- Samen met de MOS-werkgroep maken de directie en de leerkrachten een planning op voor de rest van het schooljaar (oktober).
- Naar aanleiding van een krantenartikel organiseert de leerkracht een klasgesprek over de achteruitgang van de biodiversiteit, leerlingen zoeken info over de soort(en) op in de plaatselijke bibliotheek en op het internet (november).
- Organiseer een inleefmoment voor gans de school: bv. een paar leerlingen die 's morgens als vlinder verkleed over de speelplaats 'fladderen', als salamander over de grond kruipen, als vogel door de lucht zweven, enz.(november-december).
- In de MOS-werkgroep en/of het leerlingenparlement worden mogelijke beschermingsacties besproken, een deskundige van een natuurvereniging wordt uitgenodigd en na enkele vergaderingen komt men tot een actieplan (oktober-februari).
- Tijdens de lessen Nederlands, muzische vorming (tekenen, knutselen, muziek, ...) wordt de creativiteit van de leerlingen aangesproken. Er worden bv. posters gemaakt die in de school worden opgehangen (mei-juni).
- Op de ouderraad wordt besproken hoe leerlingen en hun ouders gestimuleerd kunnen worden om in de eigen tuin maatregelen te nemen voor de adoptiesoort of aanverwante soorten (algemeen vlinders, vogels, amfibieën, ...). Tijdens een welbepaald weekend wordt een telmoment georganiseerd in alle tuinen van de gemeente (april).
- De milieuwergroep organiseert een persconferentie om de geplande actie op school toe te lichten (juni).
- Leerlingen bezoeken een natuureducatief centrum of helpen tijdens een project mee aan beheerswerken (oktober-mei).
- Educatieve publicaties, een cd-rom en posters over de dier- of plantengroep waartoe de adoptiesoort behoort, worden ontleend in het documentatiecentrum van het Provinciaal Natuurcentrum om te gebruiken tijdens de lessen (juni).
- Op het einde van het schooljaar wordt tijdens het schoolfeest gewerkt rond de adoptiesoort met de presentatie van de knutselwerkjes, zelf gemaakte liedjes, gedichten, ...
- Op school wordt een gedeelte van de parking heringericht en omgevormd tot een bloemenweide, een beestenpoel, etc. eventueel met zitbank en buitenklasje (volgend schooljaar).
- De MOS-werkgroep organiseert een evaluatiemoment en publiceert de resultaten in het schoolkrantje (begin volgend schooljaar).
- Ouders en burens worden betrokken bij onderhoud en toezicht van de aangelegde tuin of poel.

#### **6.1.4 Soortevenementen**

Met een aantal doelgroepen kunnen “soortevenementen” zoals een vlinderweek, een amfibieënweekend, een vogeldag, etc. georganiseerd worden. Deze evenementen kunnen aan andere initiatieven zoals bijvoorbeeld “dag van de aarde” of “dag van de biodiversiteit” gekoppeld worden.

De provincie neemt hier samen met de regionale landschappen het voortouw en informeert de betreffende gemeenten.

#### **6.1.5 Informatieverstrekking**

##### Pers

In bijlage 4 vind je een basistekst die gebruikt kan worden bij het uitwerken van persteksten.

Er verschijnen ook artikels in tijdschriften o.a.

- meer wetenschappelijke artikels: bv. Natuur.Focus
- gepopulariseerde bijdragen: bv. in Libelle
- Europese communicatie: bv. Tijdschrift EU, Countdown 2010
- Limburgse communicatie: bv. Natuur & Milieu

Website

- [www.limburg.be/limburgsesoorten](http://www.limburg.be/limburgsesoorten)
- [www.likonaforum.be](http://www.likonaforum.be)
- [www.rlkm.be](http://www.rlkm.be)
- [www.rllk.be](http://www.rllk.be)
- [www.rlh.be](http://www.rlh.be)

Op de websites vind je algemene informatie over het project, de soorten, aankondigingen van activiteiten ...

## **6.2 Regionale communicatie**

In elk regionaal landschap worden een aantal activiteiten in het kader van het soortenproject georganiseerd, gericht op de gemeenten die deel uitmaken van hun werkingsgebied.

### **6.2.1 Informatie**

Om het project 'Gemeenten Adopteren Limburgse Soorten' meer bekendheid te geven, gebruikt het Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren zijn mediakanalen om de inwoners van Haspengouw en Voeren op de hoogte te brengen.

- Regelmatig verschijnt een artikel in de landschapskrant.
- In de landschapskrant van september 2006 verscheen een extra bijlage over het soortenproject.
- Informatie is te vinden op de website: [www.rlh.be](http://www.rlh.be).
- Wandelkaarten: Indien de soort voorkomt in een wandelgebied, uitgewerkt door het RLH, wordt een woordje uitleg over het project en de soort in de wandelkaart opgenomen.

### **6.2.2 Educatie**

In het kader van haar NME-opdracht, organiseert het Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren een lessenreeks over de Limburgse soorten. De concrete uitwerking gebeurt later.

### **6.2.3 Verdere communicatie**

Het soortenproject wordt opgenomen binnen de werking van het regionaal landschap en wordt zo veel mogelijk gekoppeld aan andere projecten.

Nu reeds is er een samenwerking met het project 'bloemrijke akkerranden', het project 'holle wegen en hoogstamboomgaarden', de landschaps animator, het landschapsloket en de bedrijfsplanner. In de communicatie rond deze projecten komt ook het soortenproject aan bod en het wordt geïntegreerd in allerlei evenementen.

## **6.3 Gemeentelijke communicatie**

Mensen vinden kruiden in wegbermen al gauw 'onkruiden'. Zeker als op termijn de kattendoorn terug komt, moet er veel minder gemaaid worden en zal de berm een 'ruiger' uitzicht krijgen.

Door mensen te informeren gaan ze beseffen dat er in de berm geen 'vuiligheid' groeit, maar dat bermen waardevolle natuur kunnen zijn, waar vele plant- en diersoorten hun thuis vinden. Waardering en kennis kunnen leiden naar motivatie om zelf een steentje te willen bijdragen.

### **6.3.1 Uitleg bij werkzaamheden**

Zoals eerder gezegd, is het belangrijk om mensen te informeren. Als er in de Luykerweg werkzaamheden uitgevoerd worden, kunnen de mensen ingelicht worden wat er aan het gebeuren is en wat de bedoeling is.

### *Betrokken doelgroepen*

Alle bewoners van Herstappe

### *Praktisch*

- Herstappe is een kleine gemeenschap. Mond-aan-mond kan heel veel uitgelegd worden.
- Aan het gemeentehuis kan meer informatie opgehangen worden alsook een planning van de werkzaamheden. Als er een 'grachtendag' georganiseerd wordt, hoeft de informatie nog niet te uitgebreid te zijn. Het kan dan een 'teaser' bevatten met een verwijzing naar de grachtendag, waarop meer info volgt.
- Meer informatie over ecologisch wegbermbeheer is onder andere te vinden op: [www.wegen.vlaanderen.be/wegen/bermen/bermbeheer/beheer.php](http://www.wegen.vlaanderen.be/wegen/bermen/bermbeheer/beheer.php).

### **6.3.2 Organiseren van een 'grachtendag'**

Mensen zijn meer betrokken als informatie op een ludieke en beschouwelijke manier gebracht wordt, als ze met eigen ogen kunnen zien wat er nu eigenlijk groeit en bloeit in een holle weg. Daarom kan er een 'grachtendag' georganiseerd worden: een dag die helemaal in het teken staat van de holle weg.

### *Betrokken doelgroepen*

Alle bewoners van Herstappe

### *Praktisch*

Hieronder staan enkele ideeën van wat er georganiseerd kan worden.

- Er kunnen geleide wandelingen georganiseerd worden waarbij getoond wordt wat je zoal kan doen met kruiden uit de berm. (Brandnetels zijn er alvast genoeg!!!)
- Iedereen krijgt een vlierbloesemaperitiefje met spuitwater of witte wijn aangeboden. (In de holle weg groeit heel veel vlier. Deze plant die op eutrofiëring wijst mag gerust geplukt worden).
- Er kunnen kraampjes opgesteld worden met artisanale producten, of producten die een link hebben met planten uit holle wegen.
- Wat er zeker overal aanwezig moet zijn, is een verwijzing naar de kattendoorn, het soortenproject en het holle wegen-project. Dit kan op de uitnodiging en kan bij elke activiteit uitdrukkelijk vermeld worden. Bovendien moet er ergens een standje komen waar mensen meer informatie kunnen vinden.
- 's Avonds kan er een dorpsbarbecue georganiseerd worden aan lange tafels in de holle weg, om te genieten van de weg en veel ideeën te spuien boven pot en pint.

### *Financiën*

Als het feest georganiseerd wordt op of in de buurt van 11 juli, kunnen bij de Vlaamse overheid feestcheques aangevraagd worden.

# GEMEENTEN ADOPTEREN LIMBURGSE SOORTEN

Actieplan kattendoorn

HERSTAPPE

## 7 Monitoring en beheersevaluatie



## 7 Monitoring en beheersevaluatie

Dit hoofdstuk is gebaseerd op Van Landuyt (pers. med.).

In 2010 willen we weten welke inspanningen er in de gemeente voor de kattendoorn geleverd werden. We willen ook weten of die inspanningen een invloed hebben gehad. Hoe is het gesteld met het leefgebied van de kattendoorn? Zijn er populaties bijgekomen of gaat de soort er op achteruit? Hoe we die vragen beantwoorden wordt in dit hoofdstuk beschreven. Het mag echter niet bij een eenmalige evaluatie blijven. Monitoren van soorten is de eerste stap naar een gedegen natuurbeleid.

### 7.1 Inventariseren van de inspanningen

- Het registreren van gemeentelijke acties is een gemeentelijke taak. We vragen de gemeente dan ook een logboek en een persmap bij te houden.
- In het logboek wordt een korte beschrijving genoteerd van de actie, de datum waarop de actie plaatsvond en indien relevant het aantal deelnemers dat aan de actie deelnam. Indien mogelijk wordt eveneens genoteerd welke doelgroepen aan de actie deelnamen. In het logboek worden ook een aantal eenvoudig te meten indicatoren genoteerd die informatie geven over de interesse van de inwoners (= sociaal draagvlak). We geven enkele voorbeelden.
  - Tonen de inwoners interesse voor het adoptieproject, wordt er informatie over het adoptieproject bij de gemeente gevraagd of worden er eerder bezwaren over het adoptieproject en bijhorende acties gemeld?
  - Krijgt de gemeente rechtstreekse positieve commentaar van de burger? Indien dit zo is, is dit ook een teken van draagvlak.
  - Indien een informatiebrochure of folder wordt aangeboden over de adoptiesoort kan ook opgevolgd worden hoeveel brochures er worden aangevraagd door de inwoners.
- Krantenartikels, artikels in het gemeentelijke of provinciale tijdschrift, informatie op websites of informatie in folders worden verzameld in een persmap.

De informatie in het logboek en de persmap gecombineerd met informatie over het gemeentelijke budget, het aantal ingediende projecten in het kader van de samenwerkingsovereenkomst, de bestuurlijke aandacht die het project krijgt (bv. agendering, studiedagen/vergaderingen bijgewoond/georganiseerd, etc.) zijn een goede graadmeter voor het draagvlak in de gemeente.

We vragen elke gemeente een vragenlijst in te vullen (bijlage “gemeentelijke vragenlijst” op cd-rom) en die jaarlijks naar het PNC op te sturen waar ze verwerkt zal worden.

## 7.2 Monitoring van de soort

In 2010 willen we vast kunnen stellen of het beschikbare leefgebied voor de kattendoorn is toegenomen en of het aantal populaties en de grootte van de populaties in de gemeente is gestegen. Zoals in hoofdstuk 2 vermeld, zijn in Herstappe vooral de bermen van holle wegen belangrijk voor deze soort.

Om de populatietrends correct te kunnen vaststellen, moeten minstens elke drie jaar alle geschikte en potentieel geschikte gebieden gecontroleerd worden. Er wordt nagegaan of de soort nog aanwezig is en of de populatiegrootte toeneemt.

### Methodes

Op de cd-rom vind je een stafkaart (schaal 1:10 000; A0 formaat) met daarop de locatie van alle gekende populaties van kattendoorn in Herstappe en omstreken. Elk van deze locaties (lijnvormige elementen) heeft een nummer gekregen. Op het invulformulier vind je eveneens de GPS-coördinaten van de vindplaatsen (Lambert 1972).

Per locatie wordt genoteerd of kattendoorn hier aan- of afwezig is. Indien de kattendoorn aanwezig is, wordt een inschatting gemaakt van de abundantie a.d.h.v. tabel 7.1. Abundantie is het aantal planten dat op een bepaalde plaats aangetroffen wordt. Die aantallen worden over klassen verdeeld (van a t.e.m. g), waarbij elke klasse met een minimum en maximum aantal planten overeenkomt (bv. klasse "d" betekent dat er tussen de zesentwintig en vijftig planten op die plaats groeien). Deze observaties worden ingevuld op het invulformulier in bijlage 5. De locatie van nieuwe populaties wordt zorgvuldig aangegeven op de stafkaart. Deze populaties krijgen ook een uniek nummer. Als je over een GPS-toestel beschikt, kan je de locatie ook op deze manier doorgeven (XY-coördinaten, projectie= Lambert 1972 of WGS84).

Abundantiecode	aantal exemplaren
0	0
a	1
b	2-5
c	6-25
d	26-50
e	51-500
f	501-5000
g	>5000

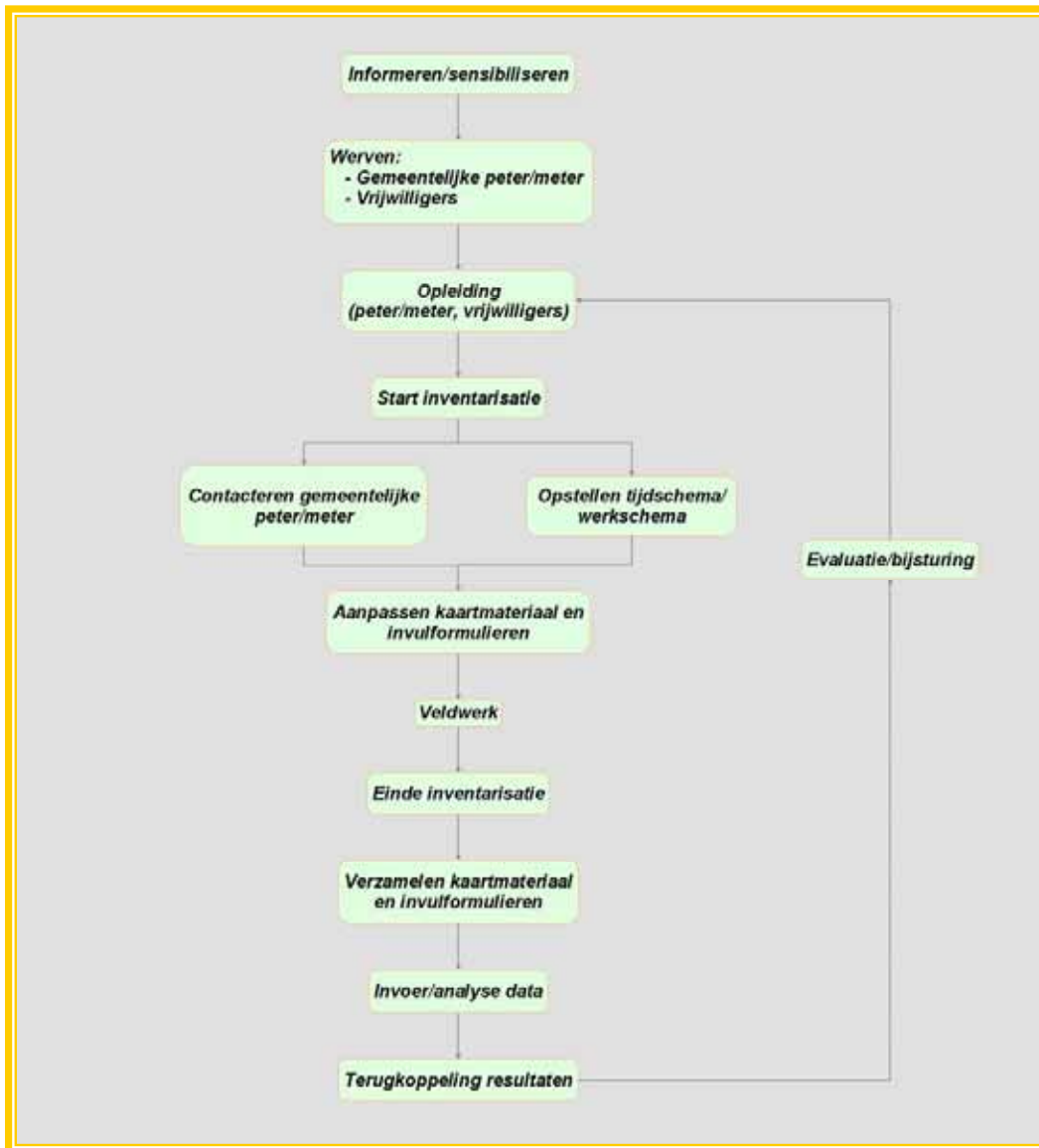
Tabel 7.1 Abundantiecodes. De letters in deze tabel geven een aanduiding van de abundantie van kattendoorn.



### 7.3 Taakverdeling

Bij de inventarisatie van deze soort worden verschillende organisaties en groepen betrokken. Het is dan ook bijzonder belangrijk goede afspraken te maken. In figuur 7.1 geven we een schematisch overzicht van de verschillende stappen.

We onderscheiden drie fasen. De voorbereiding, de eigenlijke inventarisatie en de verwerking nadien.



Figuur 7.1 Overzicht van de verschillende stappen die bij de organisatie van een inventarisatie moeten doorlopen worden.

### **7.3.1 Voorbereiding**

#### Informereren/sensibiliseren

Een eerste stap is alle betrokkenen in de gemeente informeren. Welke soort werd er geadopteerd? Welke initiatieven zijn er gepland (opleidingen, uitstappen, inventarisaties)? Waar en wanneer vinden die activiteiten plaats? Hoe kunnen geïnteresseerden zelf hun steentje bijdragen? Al deze informatie moet op de een of andere manier aan mogelijke vrijwilligers doorgegeven worden.

Zowel de gemeente, het regionale landschap als de provincie gebruiken hiervoor hun informatiekanalen. Meer details zijn te vinden in hoofdstuk 6. Vooral de gemeente heeft hier een belangrijke taak naar haar inwoners toe. Om de monitoring efficiënt te laten verlopen is het immers belangrijk in elke gemeente een trekker aan te duiden, de adoptie peter/meter. De gemeente, eventueel geholpen door het regionaal landschap en LIKONA, duidt deze persoon aan en geeft zijn/haar coördinaten door aan de LIKONA-coördinator (zie adresgegevens in bijlage 3).

#### Opleiden

Soorten en leefgebieden inventariseren is niet altijd even eenvoudig. Daarom wordt er een opleiding voorzien voor de gemeentelijke peter/meter en de vrijwilligers.

Heel wat organisaties bieden dergelijke cursussen aan (zie hoofdstuk 6). Specifiek voor de kattendoorn vermelden we de cursussen en uitstappen die door het regionaal landschap rond de geadopteerde soorten georganiseerd worden (zie hoofdstuk 6) en de uitstappen van de plantenwerkgroep van LIKONA.

De gemeente ondersteunt deze opleiding. Zij voorziet bijvoorbeeld vergaderruimte, organiseert de nodige postverzendingen, plaatst de aankondiging op de website en in het gemeentelijke infoblad of stelt haar kopieermachine en/of printers ter beschikking.

### **7.3.2 De eigenlijke inventarisatie**

#### Opstart inventarisatie

Bij de start van elk nieuw seizoen neemt de LIKONA-coördinator contact op (eventueel via het regionaal landschap) met de gemeentelijke peter/meter en bezorgt hem/haar het nodige materiaal (zie 7.2). Kaarten en invulformulieren vind je op de bijgeleverde cd-rom. De gemeente kan haar infrastructuur ter beschikking stellen om deze af te printen. Indien kaarten aangepast moeten worden via een GIS-systeem (bv. inkleuren nieuwe telgebieden, leggen trajecten, etc.) dan kan hiervoor een beroep gedaan worden op de LIKONA-coördinator.

De gemeentelijke peter/meter wordt eveneens geïnformeerd waar en wanneer er geteld moet worden.

De peter/meter neemt vervolgens contact op met de vrijwilligers en verdeelt het werk.

## Inventarisatie

De peter/meter houdt contact met de vrijwilligers en controleert of de vooropgestelde doelstellingen gehaald worden. Hij/zij speelt eventuele vragen door aan deskundigen zoals de specialisten van de plantenwerkgroep van LIKONA (contactgegevens in bijlage 3). Met vragen over stafkaarten en/of invulformulieren of het uitlenen van materiaal kan je bij het PNC terecht (contactgegevens in bijlage 3).

Iedere teller zorgt dat de volledig ingevulde formulieren en de stafkaarten bij de gemeentelijke peter/meter belanden. Als er een jaarlijkse terugkomdag georganiseerd wordt is dit het uitgelezen moment om al deze gegevens te verzamelen. De gemeentelijke peter/meter stuurt alle verwerkte gegevens door aan de LIKONA-coördinator (contactgegevens in bijlage 3).

Het is eveneens belangrijk de vrijwilligers regelmatig te informeren over de voortgang van het project. Dit kan o.a. op de gemeentelijke website, op de website van het regionaal landschap of op infoavonden georganiseerd door de gemeente of het regionaal landschap. Dit kan een jaarlijkse 'terugkomdag' voor de vrijwilligers zijn die de gemeente logistiek ondersteunt.

## Verzamelen data

De gegevens worden door de vrijwilligers verzameld. Elke vrijwilliger zorgt ervoor dat de bijgeleverde kaarten en invulformulieren volledig ingevuld worden.

Op het einde van het seizoen zorgt de gemeentelijke peter/meter ervoor dat alle formulieren aan de gemeente en aan de LIKONA-coördinator bezorgd worden. De LIKONA-coördinator neemt tijdig contact op met de peter/meter en/of de gemeente. Heel wat data gaan immers verloren omdat de gegevens niet tijdig of niet in de correcte vorm worden doorgegeven.

### **7.3.3 Naverwerking**

#### Dataopslag en dataverwerking

Dit is specialistenwerk. Op het PNC worden de nodige databanken ontwikkeld waarin de gegevens opgeslagen kunnen worden. De data worden in deze databanken ingevoerd. Na een aantal jaren kan op basis van deze gegevens de trend van de geadopteerde soort worden bepaald. Deze trends geven dan aan in hoeverre de gestelde doelen bereikt werden en hoe effectief het gevoerde beheer was.

#### Terugkoppeling resultaten

Eens verwerkt moeten de resultaten teruggekoppeld worden naar de gemeenten en vrijwilligers. De LIKONA-coördinator bekijkt samen met het regionaal landschap hoe dit best georganiseerd kan worden ( bv. lokale presentaties, presentaties op de LIKONA-contactdag, presentaties op Vlaamse studiedagen, presentatie op een jaarlijkse terugkomdag). De gemeente kan hier logistieke steun geven en meehelpen bij het uitwerken van deze presentaties.



## GEMEENTEN ADOPTEREN LIMBURGSE SOORTEN

Actieplan kattendoorn

HERSTAPPE

8 Verdere acties



## 8 Verdere acties

### 8.1 Bermbeheersplan

Om meer biodiversiteit in de bermen van de andere holle wegen in Herstappe te krijgen, moeten deze ook een aangepast maaibeheer krijgen, afhankelijk van de begroeiing. Wat wél telkens moet gebeuren, onafhankelijk van de begroeiing, is het afvoeren van het maaisel.

Groeit er vooral gras van rijkere bodems (kweekgras, gewone glanshaver...), kleeftkruid, brandnetel, akkerdistel, ... dan mag de eerste jaren twee of drie maal per jaar gemaaid worden.

Het verschrallend effect is het grootst als gemaaid wordt wanneer het gras op het hoogtepunt van zijn groei is (eind mei-begin juni).

Om zo vroeg te mogen maaien moet er echter een goedgekeurd bermbeheersplan komen en moeten er uitzonderingen op de maaidata aangevraagd worden.

Groeit er reeds een gewenste vegetatie, dan wordt gemaaid nadat deze planten hun zaad verspreid hebben.

Ook hier geldt de regel dat deze maatregelen enkel effect hebben als er meer nutriënten verdwijnen dan dat er bijkomen. Ook hier kunnen beheersovereenkomsten voor perceelsranden een oplossing bieden.

Subsidies voor het opmaken van een bermbeheersplan kunnen bekomen worden via de samenwerkingsovereenkomst.





# GEMEENTEN ADOPTEREN LIMBURGSE SOORTEN

Actieplan kattendoorn

HERSTAPPE

## LITERATUURLIJST



## Literatuurlijst

Colazzo, S. & D. Bauwens, 2003. Aanwijzen van prioritaire soorten voor het natuurbeleid in de provincie Limburg. Verslag van het Instituut voor Natuurbehoud 2003.5, Brussel, 195 pp.

De Bruyn, L., A. Anselin, D. Bauwens, S. Colazzo, D. Maes, G. Vermeersch & E. Kuijken, 2003. The Status of Biodiversity in Flanders, 10 years after Rio. Bulletin of the Royal Belgian Institute of Natural Sciences, Biology 73: 37-47.

De Langhe, J.E., L. Delvosalle, J. Duvigneaud, J. Lambinon, C. Vanden Berghen, 1988. Flora van België, het Groothertogdom Luxemburg, Noord-Frankrijk en de aangrenzende gebieden (Pteridofyten en Spermatofyten). Patrimonium van de Nationale Plantentuin van België, 972 pp.

Lemmens, T., 2007. Draagvlak voor soortbescherming bij de Limburgse gemeenten. Invloed van het project "Gemeenten adopteren Limburgse soorten". Thesis van de Wageningen Universiteit, Forest and Nature Conservation Policy Group, 104 pp.

Peeters, M., A. Franklin, & J.L. Van Goethem, 2003. Biodiversity in Belgium. Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Brussel, 416 pp.

Peeters, M., J.L. Van Goethem, A. Franklin, M. Schlessen & H. De Koeijer, 2004. Biodiversiteit in België. Een overzicht. Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Brussel 20 pp.

Van Landuyt, W., 2006. *Ononis spinosa* L. Kattendoorn. In: Van Landuyt, W., I. Hoste, L. Vanhecke, P. Van den Bremt, W. Vercruyssen & D. De Beer, 2006. Atlas van de Flora van Vlaanderen en het Brussels Gewest. (p. 624) Instituut voor natuur- en bosonderzoek, Nationale Plantentuin van België & Flo.Wer., 1007 p.

Van Landuyt, W., L. Vanhecke, & I. Hoste, 2006. Rode Lijst van de vaatplanten van Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In: Van Landuyt, W., I. Hoste, L. Vanhecke, P. Van den Bremt, W. Vercruyssen & D. De Beer, 2006. Atlas van de Flora van Vlaanderen en het Brussels Gewest, p. 68 Instituut voor natuur- en bosonderzoek, Nationale Plantentuin van België & Flo.Wer., 1007 p.

Zwaenepoel, A., 1998. Werk aan de berm! Handboek botanisch bermbeheer. Een uitgave van Sichting Leefmilieu vzw/Kredietbank, Antwerpen i.s.m. de Afdeling Natuur van Aminal, Brussel, 296 pp.

## Internetreferenties

Europese verdragen: overzicht: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/s15006.htm>

Verdrag van Bonn: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l28051.htm>

Verdrag van Bern: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l28050.htm>

Vogelrichtlijn: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31979L0409:NL:HTML>

Habitatrichtlijn: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31992L0043:NL:HTML>

Natura2000: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l28076.htm>

6<sup>de</sup> milieuactieprogramma van de Europese Gemeenschap:

<http://europa.eu/scadplus/leg/nl/lvb/l28176.htm>



# GEMEENTEN ADOPTEREN LIMBURGSE SOORTEN

Actieplan kattendoorn

HERSTAPPE

**BIJLAGEN**



## Bijlagen

### Bijlage 1: gemeentelijke soortentabel van de gemeente Herstappe

In de eerste rij worden de Limburgse soorten die in de gemeente voorkomen vermeld. In de linkerkolom worden de criteria opgesomd en in de kolom daarnaast de maximum score die de soort voor dat criterium kan behalen. Onderaan staan de totale scores per soort. Kattendoorn haalde de hoogste score (25).

Herstappe		Score	kattendoorn	grauwe gors
Aantal Limburgse soorten: 2				
Klasse		Score		
<b>Rol van de gemeente</b>				
Beschermingsmaatregelen voor de soort kunnen in het gemeentelijk beleid gekaderd worden.	Er werden al initiatieven genomen	10	0	0
	Er zijn initiatieven gepland	5	0	0
<b>Risicofactoren</b>				
De soort is erg gevoelig voor menselijke verstoring.		-5	0	0
De kans dat de soort op korte termijn verdwijnt is groot (kleine populatie, geïsoleerde populatie, lage dispersiecapaciteit soort, oncontroleerbare externe factoren..).		-5	0	0
<b>Voordelen van de soort</b>				
# gemeenten waarin de soort voorkomt.	1	20	0	0
	2 - 5	10	0	0
	6-10	5	0	0
# prioritaire soorten in de gemeente (score > 0).	1 - 10	5	5	5
Indicator soort, ttz. maatregelen getroffen voor deze soort komen ook andere (prioritaire Limburgse) soorten ten goede.		5	5	5
Aaibare soort waarmee de gemeente zich kan identificeren (vermarktbaar).	Door de gemeente geprefereerde soort	10	10	0
	Voor de gemeente aanvaardbare soort	5	0	0
	Weinig interesse	0	0	0
<b>Draagvlak</b>				
Bij het beheer van de soort kunnen meerdere doelgroepen betrokken worden.	>2 doelgroepen	10	0	0
	2 doelgroepen	5	5	5
<b>SCORE</b>			25	15





**Bijlage 2: overzicht van de soorten die in de verschillende Limburgse gemeenten geadopteerd werden**

Gemeente	Soort	Engelse naam	Wetenschappelijke naam
Alken	ijsvogel	common kingfisher	<i>Alcedo atthis</i>
As	jeneverbes	common juniper	<i>Juniperus communis</i>
Beringen	watersnip	common snipe	<i>Gallinago gallinago</i>
Bilzen	dwergblauwtje	small blue	<i>Cupido minimus</i>
Bocholt	geelgors	yellowhammer	<i>Emberiza citrinella</i>
Borgloon	gulden sleutelbloem	cowslip	<i>Primula veris</i>
Bree	grauwe klauwier	red-backed shrike	<i>Lanius collurio</i>
Diepenbeek	boomkikker	common tree frog	<i>Hyla arborea</i>
Dilsen-Stokkem	zadelsprinkhaan	bushcricket	<i>Ephippiger ephippiger</i>
Genk	rugstreepad	natterjack toad	<i>Bufo calamita</i> <i>Epidalea calamita</i>
Gingelom	knautiabij	solitary mining bee	<i>Andrena hattorfiana</i>
Halen	gewone eikvaren	common polypody	<i>Polypodium vulgare</i>
Ham	variabele waterjuffer	variable damselfly	<i>Coenagrion pulchellum</i>
Hamont-Achel	heivlinder	grayling	<i>Hipparchia semele</i>
Hasselt	gierzwaluw	common swift	<i>Apus apus</i>
Hechtel-Eksel	nachtzwaluw	nightjar	<i>Caprimulgus europaeus</i>
Heers	ingekorven vleermuis	geoffroy's bat	<i>Myotis emarginatus</i>
Herk-de-Stad	grote modderkruiper	weatherfish	<i>Misgurnus fossilis</i>
Herstappe	kattendoorn	spiny restharrow	<i>Ononis spinosa</i>
Heusden-Zolder	kleine ijsvogelvlinder	white admiral	<i>Limenitis camilla</i>
Hoeselt	das	badger	<i>Meles meles</i>
Houthalen-Helchteren	wekkertje	common green grasshopper	<i>Omocestus viridulus</i>
Kinrooi	grote weerschijnvlinder	purple emperor	<i>Apatura iris</i>
Kortesseem	eikelmuis	garden dormouse	<i>Eliomys quercinus</i>
Lanaken	klaverblauwtje	mazarine blue	<i>Polyommatus semiargus</i>
Leopoldsburg	zwarte specht	black woodpecker	<i>Dryocopus martius</i>
Lommel	boomleeuwerik	woodlark	<i>Lulula arborea</i>
Lummen	huiszwaluw	house martin	<i>Delichon urbica</i>
Maaseik	bosbeekjuffer	beautiful demoiselle	<i>Calopteryx virgo</i>
Maasmechelen	roodborsttapuit	stonechat	<i>Saxicola torquata</i>
Meeuwen-Gruitrode	boskrekkel	wood cricket	<i>Nemobius sylvestris</i>
Neerpelt	wulp	curlew	<i>Numenius arquata</i>
Nieuwerkerken	kerkuil	barn owl	<i>Tyto alba</i>
Opglabbeek	vinpootsalamander	palmate newt	<i>Lissotriton helveticus</i>
Overpelt	groentje	green hairstreak	<i>Callophrys rubi</i>
Peer	knoflookpad	common spadefoot toad	<i>Pelobates fuscus</i>
Riemst	grauwe gors	corn bunting	<i>Emberiza calandra</i>
Sint-Truiden	veldleeuwerik	eurasian skylark	<i>Alauda arvensis</i>
Tessenderlo	gekraagde roodstaart	common redstart	<i>Phoenicurus phoenicurus</i>
Tongeren	steenuil	little owl	<i>Athene noctua</i>
Voeren	hazelmuis	common dormouse	<i>Muscardinus avellanarius</i>
Wellen	kamsalamander	warty newt, crested newt	<i>Triturus cristatus</i>
Zonhoven	roerdomp	great bittern	<i>Botaurus stellaris</i>
Zutendaal	veldparelmoervlinder	glanville fritillary	<i>Melitaea cinxia</i>



### **Bijlage 3: Lijst met contactpersonen**

#### ***Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren***

Vorststraat 2, 3500 Hasselt  
tel.: 011 31 38 98  
e-mail: [info@rlh.be](mailto:info@rlh.be)  
website: [www.rlh.be](http://www.rlh.be)

Inge Nevelsteen  
Promotor GALS-project  
e-mail: [inge.nevelsteen@rlh.be](mailto:inge.nevelsteen@rlh.be)

Joke Rymen  
Promotor GALS-project  
e-mail: [joke.rymen@rlh.be](mailto:joke.rymen@rlh.be)

Martin Merken  
Landschapsanimateur  
e-mail: [martin.merken@rlh.be](mailto:martin.merken@rlh.be)

Tine Rijvers  
Landschapsloket  
e-mail: [tine.rijvers@rlh.be](mailto:tine.rijvers@rlh.be)

Martijn Erkens  
Bedrijfsplanner VLM voor RLH  
Koningin Astridlaan 10, 3500 Hasselt  
tel.: 011 29 87 55  
e-mail: [martijn.erkens@vlm.be](mailto:martijn.erkens@vlm.be)

#### ***Gemeente Herstappe***

Dorpsstraat 5, 3717 Herstappe  
tel.: 012 23 55 57

#### ***Limburgs Steunpunt voor Rurale Ontwikkeling***

Benny Vanganswinkel  
Coördinator  
Weyerstraat 1, 3990 Peer  
tel.: 011 60.50.75  
e-mail: [info@ruraalsteunpunt.be](mailto:info@ruraalsteunpunt.be)

#### ***Provinciaal Natuurcentrum***

Het Groene Huis  
Domein Bokrijk, 3600 Genk  
tel.: 011 26 54 50  
e-mail: [pnc@limburg.be](mailto:pnc@limburg.be)

Peter Baert  
Projectcoördinator GALS-project  
tel.: 011 26 54 88  
e-mail: [pbaert@limburg.be](mailto:pbaert@limburg.be)

Luc Crèvecoeur  
LIKONA-coördinator  
tel.: 011 26 54 62  
e-mail: [lcrevecoeur@limburg.be](mailto:lcrevecoeur@limburg.be)

Johan Lambrix  
MOS-coördinator  
tel.: 011 26 54 59  
e-mail: [jlambrix@limburg.be](mailto:jlambrix@limburg.be)

#### ***LIKONA plantenwerkgroep***

Bert Berten  
Plantenspecialist  
tel.: 0475 40 34 51  
e-mail: [bert.berden@telenet.be](mailto:bert.berden@telenet.be)

#### ***Regionaal Landschap Lage Kempen***

Grote Baan 176, 3530 Houthalen-Helchteren  
tel.: 011 78 52 59  
e-mail: [info@rllk.be](mailto:info@rllk.be)  
website: [www.rllk.be](http://www.rllk.be)

#### ***Regionaal Landschap Kempen en Maasland***

Winterslagstraat 87, 3600 Genk  
tel.: 089 32 28 10  
e-mail: [info@rlkm.be](mailto:info@rlkm.be)  
website: [www.rlkm.be](http://www.rlkm.be)



#### **Bijlage 4: basistekst communicatie**

Limburgse soorten ... een voorbeeldproject voor natuur in Europa!

Limburg is het meest bekend om haar “groene” imago. Niet onterecht. Meer dan veertig procent van de Vlaamse natuur komt immers nog in Limburg voor. Wat velen niet weten is dat heel wat zeldzame en bedreigde plant- en diersoorten dit groene Limburg als hun thuishaven kozen ... hopen om van hieruit te kunnen groeien.

De Limburgse situatie is heel erg vergelijkbaar met wat er op wereldvlak gebeurt: steeds meer plant- en diersoorten hebben een steeds kleinere oppervlakte om te leven. Nochtans levert deze biodiversiteit (geheel van planten en dieren en hun leefgebieden) al miljoenen jaren de mensen heel wat op: gezond voedsel, drinkbaar water, veilige thuishaven, bestrijding van ziektes, enz. Vandaar dat de Europese regeringsleiders het initiatief namen om de achteruitgang van de biodiversiteit te stoppen: het project kreeg de naam “Countdown 2010” en beoogt de achteruitgang van de biodiversiteit tegen te gaan tegen 2010. Iedereen wordt gevraagd om hieraan mee te werken... Hiervoor moet je in Limburg zijn natuurlijk! Al heel wat jaren wordt er pionierswerk geleverd door mensen met een hart voor natuur en nu is dat niet anders!

Om deze zeldzame en bedreigde soorten nieuwe kansen te geven nam het provinciebestuur van Limburg in samenwerking met de Limburgse regionale landschappen het initiatief om te starten met een uniek voorbeeldproject voor Europa: het project “Limburgse soorten”.

Eén van de doelstellingen van het project Limburgse soorten is dat gemeentebesturen een zeldzame of bedreigde Limburgse soort “adoptereren” om er zorg voor te dragen, ... een soort van foster-parents-plan voor onze planten en dieren, zeg maar.

Het project Limburgse soorten wordt gefinancierd door de provincie Limburg met steun van Europa (Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling, EFRO). Vijf mensen zetten de komende jaren hun beste beentje voor om dit project samen met alle partners tot een succes te brengen.

En de resultaten blijven niet uit: “alle vierenvestig Limburgse gemeenten” adopteerden reeds een Limburgse soort! Soorten zoals bv. de boomkikker, de modderkruiper, de nachtzwaluw, de das, enz. mogen allen stilletjes hopen op een betere toekomst. Dit is echt een opsteker!

Volgende stap is samen met de gemeentebesturen voor al deze soorten een actieplan op te stellen en samen met alle organisaties en mensen met een hart voor natuur stappen te zetten voor een aangename leefomgeving en een duurzame toekomst voor ons en de komende generaties!

Limburgse soorten, een voorbeeld voor Europa!





## GEMEENTEN ADOPTEREN LIMBURGSE SOORTEN

Een initiatief van de provincie Limburg en de Limburgse regionale landschappen.

Project met de financiële steun van het Europese Fonds voor Regionale Ontwikkeling, Doelstelling-2-programma Limburg 2000-2006 (projectnummer: 2.2.1L/D2/1056).

### PROJECTBUREAU

Inge Nevelsteen (promotor), Els Peusens (promotor), Joep Foumeau (promotor), Joke Rymen (promotor), Esengul Gülpek (administratieve medewerkster), Peter Baert (coördinator).

### DAGELIJKS BESTUUR

Frank Smeets (gedeputeerde), Frank Wranken (kabinetsmedewerker), Johan Van den Broek (directeur MINA), Jan Stevens (diensthoofd PNC), Marcel Kerff (directeur Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren), Ilse Ideler (directeur Regionaal Landschap Lage Kempen), Ignace Schops (directeur Regionaal Landschap Kempen & Maasland), Luc Crèvecoeur (coördinator LIKONA), Niki Saenen (deskundige MINA), Peter Baert (coördinator GALS-project).

### STUURGROEP

Raad van bestuur Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, Raad van bestuur Regionaal Landschap Lage Kempen, Raad van bestuur Regionaal Landschap Kempen & Maasland. Dagelijks bestuur GALS-project

### BEGELEIDINGSCOMITÉ

Het dagelijks bestuur GALS-project, Tom Artois (Universiteit Hasselt), Dirk Bauwens (INBO), Geert Beckers (Agentschap voor Natuur en Bos), Bert Berten (INBO + plantenwerkgroep, LIKONA), David Beyen (Limburgs Landschap vzw), Peter Engelen (voorzitter herpetologische werkgroep LIKONA), Jos Eykens (voorzitter vissenwerkgroep LIKONA), Jan Gabriëls (voorzitter vogelwerkgroep LIKONA), Dries Gorissen (Agentschap voor Natuur en Bos), Thomas Lemmens (Wageningen Universiteit), Benny Mathijs (Agentschap voor Natuur en Bos), Roger Nijssen (dassenwerkgroep LIKONA), Paula Ulenaers (Vlaamse Landmaatschappij), Tom Verschraegen (Agentschap voor Natuur en Bos), Nico Verwimp (Agentschap voor Natuur en Bos).





## COLOFON

De deputatie van de Provincieraad van Limburg,  
Steve Stevaert, gouverneur-voorzitter,  
Marc Vandeput, Sylvain Sleypen,  
Gilbert Van Baelen, Frank Smeets, Hilde Claes,  
Erika Thijs, gedeputeerden en Valère Cornelis,  
wnd. provinciegriffier.

*In samenwerking met:*  
Het Regionaal Landschap Haspengouw en  
Voeren vzw en de gemeente Herstappe.

### REDACTIE

Inge Nevelsteen

### EINDREDACTIE

Peter Baert

### TEKSTVERBETERING

Bert Berten, RLH-team, Jan Stevens,  
Wouter van Landuyt

### ADVIES

*Acties:* Bert Berten, RLH-team

*Communicatie:* RLH-team

*Monitoring:* Bert Berten

*Draagvlak:* Thomas Lemmens

### FOTO'S

Marcel Bex

### ORTHOFOTO'S

Middenschaling, kleur, provincie Limburg: VLM/  
OC en provincie Limburg, opname 2003 (AGIV)

### BEELDBEWERKING EN LAY-OUT

Esengul Gölpek, Peter Baert

### LOGO

Blikvoer

### VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Jan Stevens, Provinciaal Natuurcentrum,  
Het Groene Huis, Domein Bokrijk, 3600 Genk

D/20075857/59

## Gemeenten adopteren Limburgse soorten

Een initiatief van de Provincie Limburg en de Limburgse Regionale Landschappen  
Project met de financiële steun van het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO)